

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

PŘÍRODA JAKO VÝTVARNÁ DÍLNA

NATURE AS ART WORKSHOP

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jana Skarlantová

Autor diplomové práce: Kateřina Plecítá

Studijní obor: učitelství pro 1.stupeň ZŠ

Forma studia: kombinovaná

Diplomová práce dokončena: únor, 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne:.....

Podpis:.....

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování PhDr. Janě Skarlantové za její cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce.

Anotace:

Diplomová práce se zabývá možnostmi propojení výtvarného umění s přírodou. Teoretická část vychází z Rámcově vzdělávacího programu, sleduje úlohu výtvarné výchovy a didaktické prostředky k dosažení stanovených cílů.

Zvláštní pozornost je věnována projektové problematice výuky s návazností na ekologickou výchovu, mezipředmětové vztahy a vývoj směrů výtvarného umění pracujícího s přírodou se zaměřením na zemní umění.

Praktická část obsahuje tři metodické řady výtvarných aktivit se žáky 1. stupně.

Součástí diplomové práce je obrazová dokumentace jednotlivých realizovaných činností na přiloženém CD.

Abstrakt:

This thesis deals with the possibilities of linking art with nature. The theoretical part is based on the General educational program follows the role of arts and educational resources to achieve specific goals.

Particular attention is paid to project issues in connection with teaching environmental education, interdisciplinary relations and development directions of arts working with nature, with a focus on natural art.

The practical part contains three methodical series of art activities with students of the first degree.

The thesis has a picture documentation of the activities carried out on the enclosed CD.

Klíčová slova:

Rámcově vzdělávací program základního vzdělávání, environmentální výchova, projektové vyučování, výtvarné řady, land-art, přírodní materiály

Keywords:

General Educational Programme of basic education, environmental education, project education, art series, land-art, natural materials

OBSAH

ÚVOD.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1 RÁMCOVĚ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ...	9
1.1 CÍLOVÉ ZAMĚŘENÍ ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	9
1.1.1 <i>Klíčové kompetence</i>	10
1.2 PRŮŘEZOVÁ TÉMATA	12
1.3 VYUČOVACÍ METODY	13
1.4 PROJEKTOVÁ METODA.....	15
1.4.1 <i>Historie projektové metody</i>	15
1.4.2 <i>Podstata projektové metody</i>	16
1.4.3 <i>Typy projektů</i>	17
1.4.4 <i>Přednosti projektové metody</i>	18
1.4.5 <i>Úskalí projektové metody</i>	18
1.5 ORGANIZAČNÍ FORMY	19
2 VÝTVARNÁ VÝCHOVA V RVP ZV	20
2.1 CHARAKTERISTIKA VZDĚLÁVACÍ OBLASTI	20
2.2 CÍLOVÉ ZAMĚŘENÍ VZDĚLÁVACÍ OBLASTI	20
2.2.1 <i>Klíčové kompetence</i>	21
2.2.2 <i>Výchovné a vzdělávací strategie</i>	22
2.3 ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA	22
2.3.1 <i>Využití environmentální výchovy v mezipředmětových vztazích</i>	23
2.4 VÝTVARNÉ PROSTŘEDKY A MATERIÁLY	25
2.5 VZDĚLÁVACÍ OBSAH VÝTVARNÉ VÝCHOVY	27
2.6 OČEKÁVANÉ VÝSTUPY	29
2.7 ORGANIZAČNÍ FORMY VE VÝTVARNÉ VÝCHOVĚ.....	30
2.8 METODY VE VÝTVARNÉ VÝCHOVĚ	31
2.9 PROJEKTOVÁ METODA VE VÝTVARNÉ VÝCHOVĚ	32
2.9.1 <i>Řady výtvarných prací</i>	33

2.9.2	Výtvarné projekty.....	36
2.9.3	Stavba výtvarného projektu	37
3	VÝVOJ VÝTVARNÉHO UMĚNÍ PRACUJÍCÍHO S PŘÍRODOU	39
3.1	LAND-ART	45
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	48
1	BYL JEDNOU JEDEN STROM.....	50
	SETKÁNÍ SE STROMY	53
	TAJEMSTVÍ PRO STROMY	55
	ZÁSOBY NA ZIMU	57
	NÁVRATY K PŘÍRODĚ	61
	STROMŮM TVÁŘÍ V TVÁŘ	63
	STROM PARÁDNÍK	67
	DŘEVO JAKO HUDEBNÍ VIRTUÓZ?	70
	LESNÍ STRAŠIDLA A VŠELIJAKÉ BYTOSTI ZÁHADNÉ	72
2	PODZIMNÍ ČAROVÁNÍ ANEB LISTOHRÁTKY	75
	ČAROVÁNÍ S LISTEM.....	77
	LISTOHRÁTKY	78
	SLAVNOST PADAJÍCÍHO LISTÍ.....	79
	JAK SE BARVÍ LISTÍ	81
	ŠATY PRO PODZIMNÍ PRINCEZNU	83
	FANTASTICKÉ ZVÍŘE.....	85
	ATLAS LISTŮ	87
	LISTOVÉ ARANŽMÁ	90
	TRŮN PRO LISTOPAD	92
3	KRAJKY PRINCEZNY ZIMY	95
	CHLADIVÉ VZKAZY	96
	BYLI JSME TADY.....	97
	BAREVNÉ BALÓNKY	98
	LEDOVÝ RAMPOUCH	99

ZÁVĚS ZE SNĚHOVÝCH VLOČEK	101
MRAZIVÉ KOUZLO	103
ZIMNÍ GALERIE	105
HRAJEME SI NA ESKYMÁKY	107
ZÁVĚR	109
SEZNAM OBRAZOVÉ DOKUMENTACE	111
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	112
SEZNAM PŘÍLOH.....	116

Úvod

Příroda je nevyčerpatelným zdrojem inspirace, potěšení a krásy. Dokáže nás ohromit svou titěrnou precizností drobných kvítků, ale také neskutečnou gigantičností horských masívů spolu s jejich drsnou krásou. Pro toho, kdo se umí dívat a naslouchat, dokáže namíchat kouzelný koktejl, ze kterého budete jako omámeni. Ale každé kouzlo je křehké, a tak nám nezbyvá, pokud se chceme dál nechat mámit, než ji chránit a hýčkat jako nejvzácnější poklad.

Děti milují kouzla. Pojďme společně využít dětského nadšení a naučme je vnímat krásu přírody, cítit její vůni, obohacovat se její dokonalostí, naslouchat jejím radostem, ale také nebýt hluchí k jejím strastem a trápení. Pak je naděje, že ještě dlouho budeme zůstat v úžasu nad její okouzující krásou. Umožňme dětem žasnout, vnímat krásu prostých věcí, prožívat a projevovat cit.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část vychází z Rámcově vzdělávacího programu, je zaměřena na projektovou problematiku výuky výtvarné výchovy a její méně obvyklé didaktické postupy. Zabýváme se vývojem výtvarného umění od pravěku po současné směry pracující s přírodou, např. land-art. Navazujeme na ekologickou výchovu s využitím tématu pro další mezipředmětové vztahy.

V praktické části jsme zpracovali tři metodické řady výtvarných činností s dětmi čtvrté a páté třídy. Pro výtvarné aktivity byly použity přírodní materiály. Některé aktivity byly realizované přímo v přírodním prostředí. Činnost byla obrazově zdokumentována.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Rámcově vzdělávací program základního vzdělávání

Do systému vzdělávací soustavy byl v roce 2007 zaveden nový systém dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let na dvou úrovních – státní a školní. Státní úroveň představují Národní program vzdělávání, který vymezuje počáteční vzdělávání jako celek a rámcové vzdělávací programy, které vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy. Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání (RVP ZV) rozděluje vzdělávací obsah do devíti vzdělávacích oblastí.

Školní úroveň představují školní vzdělávací programy (ŠVP), podle nichž se realizuje vzdělávání na jednotlivých školách.

Na prvním stupni základní školy je vzdělávací obsah rozdělen na dvě období: 1. období – 1. až 3. ročník a na 2. období - 4. a 5. ročník. Vzdělávací obsah vymezuje očekávané výstupy a učivo. RVP ZV stanovuje očekávané výstupy na konci 1. období jako nezávazné a orientační, na konci 2. období jako závazné.

Očekávané výstupy stanovují předpokládanou úroveň znalostí a dovedností, kterých by mělo dítě na konci příslušného období dosáhnout. „*Očekávané výstupy mají činnostní povahu, jsou prakticky zaměřené, využitelné v běžném životě a ověřitelné.*“¹

1.1 Cílové zaměření základního vzdělávání

Základní vzdělávání má žákům pomoci utvářet a rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout základy všeobecného vzdělání. Usiluje o naplňování těchto cílů:

¹JERÁBEK, J., TUPÝ, J., aj., Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, s. 9.

- „umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je k celoživotnímu učení
- podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů
- vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci
- rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých
- připravovat žáky, aby se projevovali jako svěbytné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a naplňovali své povinnosti
- vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací, rozvíjet vnímavost a citové vztahy k lidem, prostředí i k přírodě
- učit žáky aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný
- vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi
- pomáhat žákům poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci“²

1.1.1 Klíčové kompetence

„Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.“³ Osvojování klíčových kompetencí je dlouhodobý proces, který je utvářen v průběhu prakticky celého života. Úroveň, kterou by měli žáci dosáhnout na konci základního vzdělávání, tedy nelze v žádném případě považovat za konečnou, ale lze ji považovat za dobrý předpoklad celoživotního vzdělávání a kvalitního vstupu do života. Klíčové kompetence se vzájemně prolínají, mají

² JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J., aj., Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, s. 12-13.

³ JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J., aj., Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, s. 14.

nadpředmětovou podobu a lze je získat jen jako výsledek komplexního vzdělávacího procesu. Proto je žádoucí, aby veškerý obsah, aktivity a činnosti, které ve škole probíhají, směřovaly k jejich rozvíjení a utváření.

V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové považovány tyto kompetence:

- kompetence k učení
 - žák umí zvolit vhodné strategie, metody a způsoby efektivního učení
 - dokáže plánovat, organizovat a řídit svůj učební proces
 - vyhledává a třídí informace, uvádí věci do souvislostí
 - dokáže experimentovat a pozorovat
 - výsledky svého snažení umí kriticky posoudit
 - je motivován k celoživotnímu vzdělávání
- kompetence k řešení problémů
 - žák najde příčinu problému
 - k vyřešení problému vyhledá potřebné informace
 - naplánuje vhodný způsob řešení problému
 - zvolené řešení problému dovede obhájit
- kompetence komunikativní
 - žák formuluje své myšlenky a názory, písemně i ústně
 - zapojuje se do diskuse, obhajuje své názory, respektuje názory druhých
 - komunikativní dovednosti využívá k vytváření plnohodnotných mezilidských vztahů
- kompetence sociální a personální
 - žák účinně spolupracuje ve skupině
 - v případě potřeby požádá o pomoc
 - nabízí pomoc druhým
 - vytváří si představy o sobě samém
 - zná své místo v kolektivu, respektuje názory druhých
- kompetence pracovní
 - žák bezpečně používá materiály, nástroje a vybavení

- k práci využívá znalosti a zkušenosti získané v jednotlivých vzdělávacích oblastech
- chrání zdraví své i druhých lidí, chrání životní prostředí
- rozhoduje se o dalším vzdělávání a profesním zaměření
- kompetence občanské
 - zná svá práva a povinnosti
 - respektuje přesvědčení druhých lidí
 - odmítá hrubé zacházení a násilí
 - aktivně se zapojuje do kulturního dění a sportovních aktivit
 - zajímá se o environmentální problematiku

1.2 Průřezová témata

RVP ZV využívá ke komplexnímu rozvoji a vzdělávání žáků různých prostředků. Vedle rozvoje a utváření klíčových kompetencí nabízí průřezová témata, která jsou také důležitým formativním prvkem základního vzdělávání. Doporučený obsah je rozpracován do tematických okruhů. Každý tematický okruh obsahuje nabídku témat, která lze interpretovat též jako nabídku činností a námětů. Výběr těchto činností a námětů a jejich zpracování v učebních osnovách je pak zcela v kompetenci školy.

Tematické okruhy procházejí napříč všemi vzdělávacími oblastmi a tím umožňují propojení vzdělávacích obsahů jednotlivých vzdělávacích oborů. Zařazení průřezových témat do základního vzdělávání je povinné, v průběhu 1. a 2. stupně musí škola zařadit všechna nabízená témata uvedená v RVP ZV. Průřezová témata je možné integrovat do vyučovacích předmětů nebo zařadit do vzdělávání v podobě samostatného předmětu, projektu, kurzu, semináře...

V etapě základního vzdělávání jsou zařazena tato témata:

- Osobnostní a sociální výchova
- Výchova demokratického občana
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- Multikulturní výchova
- Environmentální výchova
- Mediální výchova

1.3 Vyučovací metody

Pojem metoda je odvozený z řeckého slova *methodos*, což v překladu znamená cesta k něčemu, postup k určitému cíli. Vyučovací metodu lze „...*chápat jako systémový prvek vyučovacího procesu, který je dynamicky propojený se všemi didaktickými kategoriemi.*“⁴ Volbu vhodné metody ovlivňuje několik faktorů:

- věk žáků
- jejich intelektové a osobnostní předpoklady
- učivo (předmět, téma konkrétní vyučovací hodiny)
- organizační forma vyučování
- vybavení
- osobnostní a profesionální předpoklady učitele

Pokusy o klasifikaci metod jsou stále otevřeným problémem, kritéria mohou být například tato:

- aspekt didaktický
 - slovní metody

⁴KASÍKOVÁ, H., VALIŠOVÁ, A., Pedagogika pro učitele, s. 189.

- metody názorně-demonstrační
 - metody praktické (praktických činností)
- aspekt psychologický
 - vlastní činnost dětí
 - tvůrčí řešení problémů
- aspekt logický
 - analytický postup
 - syntetický postup
 - srovnávací postup
- aspekt procesuální
 - motivace
 - nové vědomosti a dovednosti
 - fixační metoda
 - diagnostická a klasifikační metoda
- aspekt organizační
 - kombinace metod s vyučovacími pomůckami
 - kombinace metod s vyučovacími formami
- aspekt interaktivní
 - diskuse
 - didaktické hry
 - inscenační metoda

1.4 Projektová metoda

1.4.1 Historie projektové metody

Myšlenku spojovat učivo do větších celků a přiblížit vyučování životu nacházíme už u J. A. Komenského. S projektovou metodou v dnešním pojetí se setkáváme na přelomu 19. a 20. století v USA, kde vzniklo tzv. hnutí progresivní výchovy, které usiluje o přiblížení obsahu vyučování přirozeným činnostem dětí. Za hlavní metodu práce ve škole volí projektové a problémové vyučování. Ideovým otcem této metody se stává John Dewey, americký psycholog, filozof, pedagog a sociolog, zakladatel a hlavní představitel amerického vzdělávacího progresivismu. Dewey se snažil o reformu školy, která by zároveň dopomohla reformě celé společnosti. Do popředí staví dítě a jeho potřeby a zájmy. Veškeré činnosti vycházejí ze situací, se kterými se dítě setká v dospělosti. V jeho laboratorní škole se učivo seskupovalo podle konkrétních úkolů ze života dětí. Sám Dewey nenazýval svou metodu jako projektovou, ale prosazoval tzv. činnou školu. Učení konáním – learning by doing se stalo jeho heslem.

Na myšlenky Deweye navázal a uvedl je do praxe jeho blízký spolupracovník William Heard Kilpatrick. Zdůrazňoval význam zájmu dětí a navrhl koncentrovat učební látku do projektů. Preferoval především rozvoj osobnosti dítěte před obsahovým zvládnutím učiva. Za důležité považoval odpovědnost žáků za výsledky, plánovitost a silnou vůli uskutečnit projektovaný záměr.

Dalším průkopníkem projektové metody byl ve dvacátých letech dvacátého století E. Collings. Experimentálně pracoval s věkově rozlišenou skupinou dětí, kterým místo tradičních předmětů zavedl čtyři druhy zaměstnání, které probíhaly zpravidla každodenně: vycházky, ruční práce, zábavy a povídky. Na základě porovnání s kontrolními školami dospěl k názoru, že experimentální škola dosahuje kvalitních výsledků nejen v oblasti výchovného efektu, ale také ve vědomostní složce, ačkoli se některé předměty na experimentální škole odděleně nevyučovaly. I přes značné ohlasy

kritiků na nedostatečné kognitivní učení a přeceňování postojů žáků, byla projektová metoda příznivě přijata nejen učiteli, ale také širokou veřejností.

Po druhé světové válce došlo mezi stoupenci projektové metody k rozkolu. V padesátých letech se v USA začaly prosazovat snahy o zavedení většího řádu, více soustavnosti a systematičnosti. Po letech, kdy ve středu zájmu bylo především dítě, nastává obrat na druhou stranu.

Americká pragmatická pedagogika ovlivnila i české školství a české reformátory. Mezi přední české stoupence projektové metody patřili především Václav Příhoda, Jan Uher, Stanislav Vrána a Karel Velemínský, kteří studovali v USA přímo Deweye. V tzv. pokusných školách ověřovali ve třicátých letech dvacátého století nové přístupy ve vzdělávání. Žáci byli vzdělávání v diferencovaných skupinách podle schopností, zájmu a potřeb, uplatňovala se nová, projektová metoda. Projekty buď ponechávaly dítěti naprostou volnost nebo vycházely ze zájmů dětí, ale celkově byly podřízeny budování soustavy poznatků.

V souvislosti s transformací školství došlo v současné době k znovuoobjevení projektové metody a stává se oblíbenou a častou metodou moderního vyučování. Rámcově vzdělávací program otevírá celou řadu možností, jak projektovou metodu vhodně a efektivně využít ve vzdělávacím procesu.

1.4.2 Podstata projektové metody

Za důležité jsou považovány sociální a komunikační dovednosti. Do popředí se staví individuální přístup k žákům. Žákům nejsou poskytovány útržkovité poznatky odtržené od praktického života, ale na problém se nahlíží komplexně.

Vymezení pojmu projektová metoda není jednoznačné. Různí autoři poukazují na jeho různé znaky. Kilpatrick zdůrazňuje praktický význam projektů, Václav Příhoda zdůrazňuje spíše jeho cíle. Z dnešního pohledu je nejbližší definice od ředitele pokusných škol Stanislava Vrány, která dobře postihuje všechny charakteristické znaky projektu a lze ji dobře využít jako kritérium při posuzování, zda metoda je či není projektová:

- „je to podnik,
- je to podnik žáka,
- je to podnik, za jehož výsledky převzal žák zodpovědnost,
- je to podnik, který jde za určitým cílem“⁵

Jednu z hlavních úloh při posuzování hraje vztah a podíl žáka k této činnosti a jeho odpovědnost.

Za hlavní rysy projektu lze považovat:

- uspokojení potřeby získávat nové zkušenosti
- odpovědnost za svou činnost
- východisko z konkrétní a aktuální situace
- konkrétní výsledný produkt
- realizace ve skupině

Klíčovým pojmem projektového vyučování je pojem integrace.

1.4.3 Typy projektů

Podle Coufalové⁶ projekty rozlišujeme podle různých kritérií:

- podle účelu, cíle
- podle vztahu k učivu a vyučovacím předmětům
- podle organizace, času, předmětu
- podle délky trvání (krátkodobé, střednědobé, dlouhodobé)

⁵ VRÁNA, S., Učebné metody. In COUFALOVÁ, J., Projektové vyučování, s. 10.

⁶COUFALOVÁ, J., Projektové vyučování, s. 11-12.

- podle místa konání
- podle navrhovatele (žák, učitel)
- podle počtu zapojených žáků
- podle velikosti

1.4.4 Přednosti projektové metody

- motivační síla
- individuální a věkové zvláštnosti žáků
- mezipředmětové vztahy
- chápání skutečnosti jako celku
- propojenost s reálným a praktickým životem
- metoda učí řešit problémy, podněcuje fantazii a tvořivost
- učí pravidlům diskuse, formulace a obhajobě svých názorů
- posiluje vnitřní kázeň a odpovědnost, učí toleranci

1.4.5 Úskalí projektové metody

- nedostatečně připravený projekt
- opomíjení nácviku určitých dovedností
- obtížné odhadnutí míry volnosti a odpovědnosti dětí
- malá schopnost učitele pohotově reagovat na průběh projektu

1.5 Organizační formy

- hledisko způsobu vyučování
 - vyučování frontální
 - vyučování individuální
 - vyučování párové
 - vyučování skupinové

- hledisko časové a prostorové organizace vyučování
 - časový rozvrh vyučování
 - způsob rozvržení vyučování
 - struktura vyučovací hodiny

V praxi se obě hlediska vzájemně prolínají a podporují a jsou vždy spojena v konkrétní organizační formu vyučování. Učitel volí nejvhodnější varianty v závislosti na

- cíli své práce
- charakteru učební látky
- individuálních zvláštnotech a specifických potřebách dětí
- možnostech, které má ve škole k dispozici

2 Výtvarná výchova v RVP ZV

2.1 Charakteristika vzdělávací oblasti

V charakteristice předmětu je uvedeno, že v etapě základního vzdělávání je tato oblast zastoupená vzdělávacími obory Hudební výchova a Výtvarná výchova, s možností rozšíření Dramatické výchovy jako dalšího vzdělávacího oboru.

Děti se seznamují prostřednictvím činností s výrazovými prostředky hudebního a výtvarného umění, poznávají zákonitosti tvorby, seznamují se s uměleckými díly a učí se je dle svých možností chápat a interpretovat.

Výtvarná výchova si klade za cíl seznamovat žáky nejen s racionálním poznáváním světa, ale také s důsledky lidské existence – s jejím uměním a kulturou.

Kulturu je třeba vnímat „... jako procesy i výsledky duchovní činnosti, umožňující chápat kontinuitu proměn historické zkušenosti, v níž dochází k socializaci jedince a jeho projekci do společenské existence, i jako neoddělitelnou součást každodenního života...“⁷.

Umění chápeme jako proces poznávání a dorozumívání, ve kterém vznikají vzájemně propojené informace o vnitřním a vnějším světě a které nelze interpretovat jinak, než uměleckými prostředky.

2.2 Cílové zaměření vzdělávací oblasti

- chápání umění jako specifického prostředku komunikace a svěbytného způsobu poznávání

⁷ JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J., aj., Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, s. 14.

- spolupodílení se na tvořivé atmosféře, rozvíjení tvůrčího přístupu ke světu, rozvíjení tvůrčího potenciálu
- spoluvytváření tolerantního přístupu k rozličným kulturním hodnotám
- zaujímání osobní účasti v procesu tvorby
- vést k překonávání životních stereotypů
- zaujímání osobního postoje v procesu tvorby a vyjadřování svých prožitků i postojů k jevům a vztahům současného světa

2.2.1 Klíčové kompetence

Klíčové kompetence se pochopitelně rozvíjejí i ve výtvarné výchově

- kompetence k učení – žák pozoruje a vnímá realitu, využívá poznatků v dalších výtvarných činnostech, zaujímá a vyjadřuje svůj postoj k obraznému vyjádření
- kompetence k řešení problémů – žák samostatně kombinuje vizuálně obrazné elementy k dosažení obrazných vyjádření a zaujímá k nim postoj, využívá získaná poznání k vlastní tvorbě
- kompetence komunikativní – žák se zapojuje do diskuse, respektuje názory jiných, pojmenovává vizuálně obrazné elementy, porovnává je, hodnotí je
- kompetence sociální a personální – žák tvořivě pracuje ve skupině, respektuje různorodost vizuálně obrazných vyjádření a možnost alternativního přístupu
- kompetence pracovní – žák užívá samostatně vizuálně obrazné techniky, dodržuje hygienická a bezpečnostní pravidla, používá bezpečně materiály, nástroje a vybavení
- kompetence občanské – žák chápe a respektuje estetické požadavky na životní prostředí

2.2.2 Výchovné a vzdělávací strategie

Učitel využívá těchto výchovných a vzdělávacích strategií:

- vede žáky k aktivnímu vizuálně obraznému vyjádření
- k tvořivému přístupu při řešení výtvarných úkolů
- k obohacování slovní zásoby o odborné termíny z výtvarné oblasti
- ke kolegiální pomoci
- k využívání návyků a znalostí v další praxi
- pomáhá žákům vytvořit si vlastní postoj k výtvarným dílům⁸

2.3 Environmentální výchova

Vzdělávací oblast Umění a kultura nabízí širokou možnost využití průřezového tématu Environmentální výchovy. Poskytuje příležitosti pro „... *zamýšlení se nad vztahy člověka a prostředí, k uvědomování si přírodního i sociálního prostředí jako zdroje inspirace pro vytváření kulturních a uměleckých hodnot a přispívá k vnímání estetických kvalit prostředí.*“⁹

V nejširším slova smyslu ji můžeme chápat jako veškeré výchovně vzdělávací úsilí, jehož cílem je především zvyšování spoluzodpovědnosti za stav přírody a životního prostředí, rozvíjení tvořivosti, citlivosti a vstřícnosti lidí k řešení problémů péče o přírodu a utváření proekologické hodnotové orientace¹⁰.

⁸ Školní vzdělávací program Základní školy Praha 2, Jana Masaryka 21, platný od 1. 9. 2007. Na zpracování vzdělávacího oboru Člověk a umění jsem se podílela, schválen byl ředitelkou školy Mgr. Ivou Vláškovou. Dostupné na <http://www.zsjm.cz/>

⁹ JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J., aj., Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, s. 99.

¹⁰ MÁCHAL, A., Špetka dobromysli, s. 22.

Nejčastěji se setkáváme s pojmy¹¹

- výchova k ochraně přírody
- výchova a vzdělávání v oblasti životního prostředí
- výchova k péči o životní prostředí
- ekologická výchova

K formování proekologických vědomostí, dovedností, návyků a postojů lze využít celou řadu metod

- rozhovor
- besedu
- práci s knihou nebo časopisem
- terénní nebo laboratorní pozorování
- dramatizaci
- různé hry
- výtvarný projev

2.3.1 Využití environmentální výchovy v mezipředmětových vztazích

Vzdělávací oblasti:

- Jazyk a jazyková komunikace
 - tvořivé činnosti s literárním textem
 - vlastní literární tvorba dětí
 - dramatizace
 - komunikační hry

¹¹ HORKÁ, H., Ekologická výchova na 1. stupni základní školy, s. 7.

- Matematika a její aplikace
 - slovní úlohy o přírodě
 - tematické početní operace
 - tabulky, grafy, diagramy
- Informační a komunikační technologie
 - vyhledávání různých druhů informací týkajících se životního prostředí
- Člověk a jeho svět
 - komplexní pohled na životní prostředí
 - pozorování, vnímání a hodnocení důsledků chování a jednání lidí
 - osvojování dovedností a návyků zodpovědného přístupu k prostředí
- Člověk a zdraví
 - základní pravidla ekohygieny
 - turistika
 - ochrana přírody
 - rozvoj návyků a dovedností spojených s pobytem v přírodě
- Člověk a svět práce
 - poznávání vlastností přírodního materiálu
 - základní péče o rostliny
 - pěstování rostlin
- Umění a kultura
 - vnímání a interpretace přírodních jevů ve výtvarném projevu
 - poslech a interpretace žánrové hudby
 - jednoduché hudební nástroje z přírodních materiálů

Výtvarné činnosti se realizují prostřednictvím typů výtvarných úkolů obsahově zaměřených na určité oblasti učiva. Výtvarná výchova nabízí dostatečný prostor ke sledování cílů environmentální výchovy, k zamyšlení nad vztahy člověka a přírody. Chápe ji jako inspiraci a zdroj poznání z oblasti živé a neživé přírody.

Na prvním stupni využíváme pro rozvíjení ekologického cítění věkové zvláštnosti - dětskou potřebu kontaktu s přírodou, jejich spontaneitu a fantazii, zvědavost, zájem a potřebu aktivity. Prostřednictvím poznávacích a praktických činností vedeme děti k vnímání všemi smysly, pozorování jevů a dějů, objevování základních přírodních zákonitostí, jejich popisování a přemýšlení o nich. Pomocí manipulace s přírodninami a různých smyslových her dáváme dětem příležitosti k rozvíjení schopností vnímání hlubších prožitků.

Vlastnoručně zhotovené výrobky pak rozvíjejí tvořivost a zručnost, podporují cit k materiálu, dětem umožňují zažít radost z vlastního tvoření. Ve školních činnostech důsledně uplatňujeme a v dětech upevňujeme ekologické postoje – omezujeme činnosti, které ničí přírodu (lámání větví, bezdůvodné trhání rostlin) a spíše se orientujeme na přímé pozorování. Vytváříme kladný vztah k přírodě, a tím posilujeme smysl pro její ochranu.

2.4 Výtvarné prostředky a materiály

- prvky výtvarné řeči
 - bod
 - linie
 - barva
 - plocha
 - prostor
 - hmota
 - objem
 - světlo
 - struktura

- vztahy mezi elementy
 - symetrie a asymetrie
 - kontrast a harmonie
 - dynamičnost a staticnost
 - proporcionalita

- výtvarné symboly
 - obsahy ve výtvarných formách

- procesy tvorby
 - napodobení
 - zjednodušení
 - stylizace
 - personifikace

- materiálně technické prostředky
 - výtvarné techniky
 - plošné - kresba, grafika, malba, vystřihování, plošné konstruování,
 - kombinované techniky
 - prostorové – modelování, asambláž, empaketáž, land-art,
 - kombinované techniky
 - časoprostorové – happening, body art, výtvarné akce, instalace
 - výtvarné instrumenty
 - tužka, dřívko, štětec, rydlo, špachtle, suché pastely, nůžky
 - výtvarné materiály
 - papír, textil, dřevěné odřezky, sochařská hlína, sádra

V přírodě nacházíme mnoho výtvarných prostředků, materiálů a instrumentů umožňujících realizaci výtvarného sdělení. Prostřednictvím her dáváme dětem příležitost poznávat jejich výrazové možnosti a rozvíjet tak tvořivost a smysl

pro neverbální komunikaci. Citlivý učitel podporuje experimentální činnosti s materiály a nástroji, dodává dětem odvahu, odkrývá jim nové možnosti.

Při procházkách necháme děti například vyzkoušet účinky linií v závislosti na použití různých materiálů a nástrojů. Jinou linii vytvoříme dřívkem či větvičkou, jinou botou v hlíně nebo stopou ve sněhu. Linie můžeme udělat i pomocí otiskování klacíku nebo různého přírodního materiálu. Budou se od sebe lišit šířkou nebo délkou, některé budou vlnité, jiné rovné. Kresebným nástrojem může být voda, dřívko, větvička, ptačí pírkó nebo třeba kamínek či kaštan namočený v barvě. Vytvářet různé otisky můžeme do mokrého písku, sněhu či bláta, dotvářet můžeme i hotové stopy. Různě zvolený podklad dá našim činnostem nový rozměr.

Prvky živé a neživé přírody (skály, kameny, květiny, mraky, dřevo...) nás budou inspirovat v rozmanitých barvách a tvarech.

V lese, na louce nebo v parku najdeme mnoho přírodního materiálu, který se dá použít k malbě a frotáži. Jsou to nejružnější měkké přírodniny - květiny, plody, listy, tráva apod., které obsahují přírodní pigmenty. Vůně drcených listů, květů a plodů přináší další smyslové podněty, které se na výtvarném projevu podílejí.

Modelovat můžeme například ze sněhu, jílu, písku či hlíny.

Poznávání netradičních materiálů děti obohacuje o nové zkušenosti a dovednosti, přináší zvláštní atmosféru návratu k přírodě.

2.5 Vzdělávací obsah výtvarné výchovy

V důsledku velkého rozmachu vizuálně obrazného vyjadřování je současné pojetí výtvarné výchovy zaměřeno nejen na oblast výtvarného umění, ale na všechna znaková vyjádření, která mají vizuální podstatu. Oblastí zájmu se stalo vnímání, tvorba, interpretace a komunikační užití všech vizuálně obrazných vyjádření. Do tohoto výčtu lze započítat i působení nových obrazových médií, např. reklamy. Pojetí výtvarné výchovy v RVP ZV klade důraz především na to, aby žák nebyl pouze pasivním konzumentem vizuálně obrazné komunikace, ale aby si aktivně hledal a vytvářel svou

interpretaci obsahu a aby jeho tvorba nekončila se vznikem díla.¹² Při tvorbě, vnímání a interpretaci se vychází zejména z pozorování a aktuální zkušenosti žáka. Tyto činnosti, které jsou založené na experimentování, jsou klíčové a umožňují rozvíjet a uplatnit vlastní a jedinečné prožitky, pocity, postoje, myšlení, představivost a fantazii.

RVP ZV člení učivo na tři oblasti - domény:

- 1) rozvíjení smyslové citlivosti
- 2) uplatňování subjektivity
- 3) ověřování komunikačních účinků vnímavosti

Rozvíjení smyslové citlivosti

- podíl smyslů na vnímání reality
- výběr a uplatnění vhodných prostředků
- vnímání barvy, tvarů a velikostí
- rozmístění v prostoru
- smyslové účinky vizuálně obrazných vyjádření

Uplatňování subjektivity

- interpretace vlastních pocitů, nálad, dojmů a emocí
- vztahování vlastních prožitků k účinkům vizuálně obrazných vyjádření
- uvědomování si podílu dosavadních zkušeností na výsledcích, interpretaci a estetickém účinku
- rozlišování typů jednotlivých vizuálně obrazných vyjádření a posouzení jejich výběru a uplatnění
- odvaha výtvarně se vyjádřit na základě vlastních prožitků

¹²VANČÁT, J., Poznávací a komunikační obsah výtvarné výchovy v kurikulárních dokumentech, s. 7.

- poznávání možností, jak tato jedinečná vizuálně obrazná vyjádření nabídnout ostatním

Ověřování komunikačních účinků vnímavosti

- prověřování hodnot komunikačních obsahů
- zjišťování kontextů jejich účinnosti
- možnosti jejich uplatnění při komunikaci
- prohloubení vztahu dítěte k umění prostřednictvím komunikace
- osobní postoj k vizuálně obrazným vyjádřením
- postoj k ostatním názorům ve skupině

2.6 Očekávané výstupy

Při vlastní tvůrčí činnosti žák

- rozpozná, porovná a třídí
 - linie
 - tvary
 - objemy
 - barvy
 - objekty
- porovnává na základě vztahů
 - světlostní poměry
 - barevné kontrasty
 - proporční vztahy
- různé interpretace porovnává na základě vlastních zkušeností
- volí a kombinuje vhodné prostředky

- zdůvodní volbu prostředků

2.7 Organizační formy ve výtvarné výchově

Výtvarné činnosti jsou obvykle realizovány v rámci týdenního rozvrhu hodin jako jednohodinové nebo dvouhodinové, v některých případech i delší vyučovací jednotky, a to pokud má škola estetickovýchovné předměty jako profilující. Prostředí, ve kterém probíhá výuka

- v učebně nebo v odborné pracovně
- v dalších prostorách školy
- mimo budovu v areálu školy
- mimo budovu i areál školy

Výtvarná výchova se vyučuje převážně hromadným způsobem. Z hlediska organizace je tato forma pro učitele nejjednodušším způsobem řízení učební činnosti. V souladu s edukačními reformami se klade důraz i na samostatné individualizované činnosti dětí. Žáci mohou také pracovat ve dvojicích či větších týmech, společně se radit o strategii, hodnotit své nápady, spolupracovat.

Je na učiteli, aby citlivě zvážil, kdy je třeba upřednostnit například skupinovou práci, při které je rozvíjena vzájemná spolupráce a komunikace, nebo dát přednost činnosti, při které dítě individuálně pracuje na svém výtvarném úkolu, pro který se sám rozhodne a samostatně pro něj volí všechny prostředky realizace. Za klíčové stále považujeme vzbudit a udržet v dětech zájem, nadšení a radost z výtvarného tvoření.

Ve výtvarné výchově se dají vhodně uplatnit různé organizační formy, obecně užívané i speciální, které výuku zpestří a otevrou dětem nové rozhledy

- výtvarná tvorba v plenéru
- výtvarné akce
- výstava dětských výtvarných prací

- návštěva galerií
- vernisáž
- beseda s výtvarníkem
- práce na výtvarných programech či projektech aj.

Organizační formy lze také uspořádat z hlediska těžiště výtvarné činnosti

- těžiště ve výtvarné tvorbě žáků (individuální nebo skupinová práce)
- těžiště ve výtvarném vnímání (beseda, návštěvy výstavních síní)
- těžiště v hodnotící činnosti a komunikaci (zapojení žáků do hodnocení)
- smíšený typ organizační formy

Výběr forem závisí na odlišných požadavcích na organizaci činností učitele i žáků.

2.8 Metody ve výtvarné výchově

Výběr vhodné metody je úkolem učitele. Můžeme používat obecně užívané didaktické metody.

Ve výtvarné výchově se uplatní:

- metody slovní (výklad, vyprávění, poučení, řízený rozhovor, beseda)
- metody názorné (demonstrace a pozorování výtvarných technik, demonstrace výtvarným materiálem)
- metody praktické (experimentování a hry s výtvarnými prostředky)
- fixační (opakování, procvičování)
- diagnostické a klasifikační

Estetickovýchovný charakter výtvarné výchovy směřuje učitele také k volbě speciálních metod:

- metoda rozvíjení tvořivosti
 - představivost, zobecnění, napodobování
 - tvorba hodnot
 - smyslem je originální výsledek
- metoda osvojování uměleckých děl
 - bezděčné vnímání
 - emocionální osvojování
 - racionální osvojování
- metoda přímé zkušenosti žáků
 - samostatná práce
- metoda projektová
 - řešení komplexních teoretických nebo praktických problémů na základě aktivní činnosti žáků

2.9 Projektová metoda ve výtvarné výchově

Vznik výtvarné projektové výuky u nás datujeme do sedmdesátých let dvacátého století, kdy mnohé učitele začal znepokojovat dětský povrchní pohled na svět. Snažili se proto, aby dětem nabídli nosná témata, ve kterých by se jim otvíraly nové obzory, vztahy a souvislosti.

Koncem sedmdesátých let předložili na svých přednáškách na brněnské katedře výtvarné výchovy Hana Dvořáková a Leonid Ochrymčuk svým studentům požadavek důsledně koncipované výuky. Během svých pedagogických praxí se studenti pokusili dané téma komplexně zpracovat a řešit. Tak vznikaly první výtvarné řady. Mnozí studenti pak nově koncipovanou výuku realizovali ve své praxi, zejména v základních uměleckých školách (ZUŠ).

Ve stejné době dospěl k projektovému vyučování i Igor Zhoř. Při řešení projektů navazoval na postupy výtvarného umění dvacátého století, ve kterých zájemcům nabízel užití vyjadřovacích prostředků soudobého výtvarného jazyka. Společně s Hanou Dvořákovou připravil pro výtvarně projektovou výuku na základních školách žákovské pracovní sešity.

Výtvarně projektovou výukou na základních školách se zabývala také Karla Cikánová. Pro každý školní rok si volila několik nosných výtvarných témat, kterým se věnovala různě dlouho, nebo je střídala s jinými okruhy činností. Výstupy z těchto činností byly publikovány v časopisech, později i v knihách.

V polovině osmdesátých let dospěli učitelé k jiné cestě k projektovému vyučování, a to rozvíjením námětu nebo výtvarného problému v krátkých řadách výtvarných prací pomocí lineární návaznosti kroků. Později se tyto výtvarné řady skládaly do důsledně promyšlených výtvarných projektů. Především díky Zdislavě Holomíčkové, Janu Nevanovi, Lence Jeřábkové a Janě Ulrichové se rozvinul soustředěný a duchovně hluboký přístup k tématu.

S další podobou výtvarných celků přichází v devadesátých letech novější výtvarně výchovný postup duchovní a smyslové koncepce výtvarné výchovy. Na katedře výtvarné výchovy PedF v Hradci Králové vypracovali Jiří David a Marta Pohnerová osobitý přístup k dětskému výtvarnému projevu, „... *který motivačně rozpracovává smyslové zážitky dětí, staví je do intimního vztahu ke světu a dává jim hluboký morální podtext.*“¹³

Rozvoji výtvarně projektové výuky výrazně napomohly celostátní přehlídky výtvarných oborů ZUŠ, které si za své cíle vytklly důsledné sledování vývoje výtvarné výchovy a podporu nových pedagogických myšlenek.

2.9.1 Řady výtvarných prací

Výtvarně projektová výuka vychází z promyšlených navazujících úloh, vyúsťujících ve výtvarné řady.

¹³ROESELOVÁ, V., Řady a projekty ve výtvarné výchově, s. 29.

Výtvarné řady se pro svou snadnou realizovatelnost staly oblíbenou metodou hlavně u učitelů na základních školách. Dají se využít i v jednohodinových týdenních dotacích a i delší časový odstup nenarušuje jejich návaznost. Pokud je struktura výtvarné řady dobře promyšlená, pomáhá překlenout negativní vliv malého rozsahu hodin výtvarné výchovy. Výtvarné řady jsou jasné a přehledné, podporují hlubší porozumění otázkám. Svou hravostí pomáhají rozvíjet smyslové prožitky dětí a jejich emoce.

Ještě hlubší naplnění poskytuje individuální řešení výtvarné řady. Dítě se učí kreativně přemýšlet, rozvíjí osobní aktivitu, individuální řešení jej vede k samostatnému řešení složitých otázek.

Stavba výtvarných řad odráží přístup učitele ke zvolenému námětu či výtvarnému problému. Může se odvíjet několika způsoby

- výtvarný cyklus
 - metodická řada
 - tematická řada
 - srovnávací řada
-
- výtvarný cyklus

Výtvarný cyklus využívá ke svému zpracování jeden společný námět, na který žáci pohlíží z různých hledisek. Seřazením výsledných prací vzniká zajímavý průřez výtvarných nápadů podložený společnou myšlenkou nebo výtvarnou otázkou. Tím, že děti následně vzájemně porovnávají výtvarné práce, zkoumají rozpracování námětu a uvědomují si různorodost jednotlivých postupů a přístupů, výrazně stimulují své výtvarné myšlení.

- metodická řada

Metodická řada může mít několik podob, ale hlavní myšlenka, která se do metody promítá, je její výtvarný záměr. Je to cesta, která postupnými kroky rozvíjí výchozí podnět až k samotnému vyvrcholení práce a promítne se i v realizaci v materiálu. Tímto procesem žáci dospívají řadou proměn od známého východiska k závěrečnému poznání nebo k řešení výtvarného problému. Při tomto procesu se učí vnímat a znázorňovat skutečnost. Děti prožívají neobvyklé smyslové podněty, které je obohacují.

- tematická řada

Tematická řada vzniká, je-li jejím ústředním zájmem námět, kterým se hlouběji zabývají. Sledují a zkoumají souvislosti spojené s námětem, hledají odpovědi na zajímavé otázky.

Učitelé často spojují oba typy v řadu tematicko-metodickou, v níž se uplatňuje postupně většina druhů výtvarných činností v různých podobách.

- srovnávací řada

Srovnávací řady lze dobře využít k výtvarně výchovným experimentům, nebo výzkumům. Jedná se o náročné, ale zajímavé přístupy, kdy učitel sleduje zvolený výtvarně výchovný problém z několika hledisek, a může tak pozorovat vývojové, didaktické, psychologické a typologické rozdíly mezi žáky, případně sledovat výtvarný vývoj jednoho žáka.

2.9.2 Výtvarné projekty

Podstatou výtvarných projektů je vytváření celé řady činností, které jsou propojeny společnou myšlenkou, úkolem nebo řešeným problémem. Ty jsou zkoumány z různých hledisek a ve větším počtu různých činností. Jejím nejcennějším přínosem je změna myšlení, která nutí účastníky výtvarného procesu k mnohostrannému pohledu na dané téma. Tato metoda vede děti k řešení komplexních problémů a tím rozvíjí sociální a poznávací kompetence.

Předpokladem úspěšného výtvarného projektu je společné zamyšlení učitele i žáků nad jeho podobou a vývojem. Podíl dětí na projektu udržuje jejich motivovanost a zájem, pod vedením kreativního učitele je práce víc baví. Pedagog by měl umět téma pečlivě připravit a rozvrhnout, děti inspirovat, odkrývat možné souvislosti, citlivě usměrňovat jejich iniciativu, ale přitom zůstat v roli pozorovatele. V úvahu musí brát nejen věkové zvláštnosti, ale i rozumové a výtvarné možnosti svých svěřenců. I přesto, že jsou kritéria dána, ponechávají žákovi možnost uplatnit a zrealizovat své nápady, mohou naplno zaznít osobité rozdílnosti. Tyto aktivity mají nemalý podíl na utváření osobnostních kvalit, učí je poznávat svět, spoléhat se na sebe, posilují sebevědomí. Některé úlohy projektu počítají se skupinovým řešením, které je důležité pro komunikaci ve skupině, respektování a toleranci k jinému názoru.

Ve výtvarných činnostech je třeba uplatnit co nejširší škálu výtvarných vyjadřovacích prostředků a uspokojit tím nejen touhu a zvědavost dětí, ale také naplnit pedagogické záměry, které projektová výuka vyžaduje. Bylo by škoda nepřijmout výzvu, která nabízí různorodost výtvarných technik a pestrost formátů a obohatit tak děti o výtvarné podněty, zážitky a hlavně zkušenosti.

Jak uvádí V. Slavíková, H. Hazuková a J. Slavík¹⁴, pro výchovnou práci s dětmi mladšího školního věku pokládají za zvláště inspirující tyto charakteristické znaky projektu:

- vliv dětí na výběr a rozvoj tématu projektu

¹⁴SLAVÍKOVÁ, V., HAZUKOVÁ, H., SLAVÍK, J., Výtvarné čarování, s. 161.

- učitel i děti projekt plánují společně
- projekt má otevřené hranice, obsah není pevně stanoven
- obsah souvisí s reálným životem, není jen zdánlivou skutečností, souvisí s mimoškolním životem
- východiskem jsou prožitky dětí
- projekt je zaměřený na dítě
- projekty vedou ke konkrétním výstupům, na jejich základě mohou děti získat odpovídající poznatky a kvalifikaci, sám výsledek je i odměnou
- uplatnění sociálního učení, utváření poznatků, zkušeností, dovedností, volných a mravních vlastností

2.9.3 Stavba výtvarného projektu

Stavba výtvarného projektu je podle Roeselové¹⁵ do značné míry závislá na volbě tématu a způsobu uvažování učitele. Z tohoto důvodu je také obtížné její přesné vymezení. V zásadě je výchozím bodem prosté seznamování se se zkoumanou skutečností, s jevem nebo výtvarným problémem. Pomocí postupných kroků - smyslových kontaktů, studijní kresby a malby či fotodokumentace, se dospívá ke ztvárnění odborných informací. V případě racionálního přístupu se využívá analytický rozbor skutečností a jevů, podnětů, prožitků a vztahů. Jindy učitel přistupuje k tématu více intuitivně. Je také možné využít všech prostředků - výtvarnou analýzu, citovou motivaci i myšlenkovou asociaci.

Pro vnější tvar výtvarného projektu je důležitá i výtvarná podoba. Projekt může být zaměřen na jednotlivé výtvarné techniky – např. kresbu, grafiku, malbu. Pro projektové vyučování na základních školách je ale vhodnější začlenit více výtvarných technik do jednoho projektu. Výtvarný projekt může trvat různě dlouhou dobu.

¹⁵ROESELLOVÁ, V., Řady a projekty ve výtvarné výchově, s. 33.

Při realizaci výtvarného projektu musíme respektovat řadu metodických otázek v každé fázi výtvarně výchovného procesu, při přípravě projektu, v jeho průběhu a závěru.

V přípravné fázi se různé pohledy skládají do dílčích celků, které se vzájemně doplňují a prostupují, jednotlivé motivy musí obsahovat zřetelnou myšlenkovou linii. Vše závisí od koncepce projektu, věku žáků, jejich zájmů, rozumových možností a výtvarných schopností.

V průběhu projektu přebírají žáci iniciativu, volí si motiv, výtvarnou techniku, způsob svého výtvarného projevu. V jejich svobodném uvažování se odráží uvolněný výtvarný projev.

Pomocí závěrečného hodnocení a sebehodnocení se učí vidět nové souvislosti. Žáci, se kterými se pracuje touto metodou, neztrácejí kolem desátého roku věku schopnost výtvarného vyjadřování.

3 Vývoj výtvarného umění pracujícího s přírodou

Člověk a příroda – tento vztah trvá od počátku civilizace a mění se s ní. Vzhledem k zaměření práce nás zajímá vztah člověka k přírodě jako k materiálu pro výtvarnou činnost, jako inspiraci pro výtvarný projev, jako objekt výtvarného působení. Není snadné shrnout do stručného přehledu různé polohy těchto vztahů, které se proměňovaly během mnoha tisíciletí kulturní historie lidstva. Uvádím tedy jen ve stručném pohledu do minulosti nejdůležitější fakta vztahující se ke sledovanému tématu diplomové práce.

Lidé žili v dávných dobách v souladu s přírodou. Byli vděční za dary, které jim poskytovala, uvědomovali si její sílu, a proto ji pokorně uctívali. Svět živé a neživé přírody odjakživa přitahoval lidskou pozornost. Zpočátku si lidé všímali toho, co je pro ně důležité, teprve mnohem později je uchvacuje její krása. Krása i tajuplnost přírody pak inspirovala umělce po staletí. Příroda vstupuje do příběhů, dostává symbolický význam, stává se inspirací malířům, sochařům, skladatelům. Největším umělcem je však sama příroda.

Významnou úlohu hraje příroda v obdobích, kdy se sama stává zdrojem inspirace a objektem zájmu výtvarného projevu.

Zrod pravěkého umění zřejmě souvisí s životními potřebami – potřebou ochrany před nepřízní počasí a potřebou zajistit si potravu. Drsné podnebí nutilo hledat útočiště ve skalních převisích nebo v jeskyních. Zde vytvořil pravěký člověk primitivními nástroji první rytiny do skal, kamenů, kostí, paroží a mamutoviny. Pravěká malba měla souvislost s lovem. Tyto malby měly magický charakter, který jim zřejmě měl pomoci ulovit zobrazené zvíře. Příroda poskytovala první materiál pro výtvarnou činnost. Pravěký člověk používal rozdrcené nerosty, které mísil s vodou, tukem a krví zvířat na primitivní paletě, kousku kamene nebo kosti. Na skálu je nanášel prsty, štětcem vyrobeným ze srsti zvířat nebo lidských vlasů, linie kreslil zuhelnatělým kouskem dřeva a uhlíky. Objevil i techniku foukání barvy dutou kostí. Přírodními barvivy v odstínech bílé, okrové, žluté, černé a červené nejčastěji znázorňoval koně, bizony, soby,

kozorožce, jeskynní medvědy a mamuty. Později se objevují také schematizované lidské postavy. Nejznámější jeskyně s nástěnnými malbami zvířat jsou *Altamira a Levant* (Španělsko).

Člověk odjakživa projevoval úctu k plodivým silám přírody. Zřejmě tak si lze vysvětlit zrod tzv. „venuší“, malých figurek nahých ženských postav, které měly nápadně velké ženské znaky, zdůrazňující ženu jako bytost, která dává život novým členům kmene. Sošky byly udělány z vápence, kamene, směsi popela, jílovité hmoty a prachu, nebo byly vyřezány z mamutího klu.

Někdy kolem 10. tisíciletí člověk opouští jeskyně a začíná si stavět chýše ze dřeva a proutí vymazávané hlínou. Stojíme u zrodu první architektury. Vznikají i nové stavby - monumentální hrobky, tzv. menhiry (*Carnak ve Francii*). Na přelomu 3. a 2. tisíciletí se objevují tzv. dolmeny – pohřební komory (*Menga ve Španělsku*). Nejznámější je megalitický chrám, tzv. kromlech (*Stonehenge v Anglii*).

Dosud jsme se setkávali pouze s „volnými“ výtvarnými projevy v podobě rytin, kreseb, maleb a sošek. V mladší době kamenné se již setkáváme s předměty, které sloužily k běžné denní potřebě. Tyto předměty s jasnou praktickou funkcí řadíme do kategorie užitého umění.

Ve starověku se v keramice objevuje motiv zvířat a rostlin. Víra v posmrtný život ovlivnila výzdobu hrobek egyptských faraónů, kteří byli stavěni na roveň bohům. Dávní malíři je zdobili náměty běžné lidské činnosti, vyobrazení venkovského života a zpodobňováním přírody, aby mrtvým zajistili kvalitní život i po smrti. Na malbách se odráží jejich láska ke zvířatům a přírodě, častým námětem jsou ptáci, zvířata schovaná v úkrytu, ryby. Jako podklad sloužila omítka z nilského bahna s drobnými kousky slámy, kámen nebo uhlazená omítka s vápenným mlékem. Malby se objevují i na papyru, slepených plátcích z rákosu. Barvy pocházely z přírodních zdrojů, nanášely se štětcem z rákosu, sežvýkaných stébel třtiny, stébel trávy a palmového listu. Rozmíchávaly se v miskách z lastur. V malbě se vyskytuje černá vyráběná z kouře nebo uhlí, bílá z vápence, oranžová z okru, žlutá ze sirníku arzenitého, zelená z malachitu, modrá z azuritu, červená z kysličníku železa. Jako pojítka se používala arabská guma a vaječný bílek. Později se objevuje barvení práškovým barvivem se včelím voskem. Barvy mívaly znakový charakter.

Na stěnách egejských paláců se dochovaly malby, kde nejčastějším motivem byla živá příroda, zejména mořská příroda. Krétští malíři s podivuhodnou přesvědčivostí zobrazovali rostliny, mořské živočichy, delfíny, chobotnice, lastury, sépie a korály. V této době se také pracuje s přírodním materiálem – řezby ve slonové kosti, drobné předměty ze dřeva, ryté reliéfy v drahých kamenech.

V řecké keramice se objevují motivy ptáků, lvů, různě stylizovaných zvířat, motivy květín a jejich ornamentů. Hlavice korintských sloupů se zdobí motivy listů. Římské stavby jsou zdobeny malbami, které jsou realistické jak v zátiší, tak v krajinomalbě. Nástěnné malby v příbytcích předstíraly perspektivní průhledy do přírodního prostředí zahrady či volné krajiny.

Ve výtvarném umění raného křesťanství dochází k zásadní proměně. Od antického obdivu ke kráse viděné skutečnosti se tento obdiv pro pozemskou krásu vytrácí, dochází i ke ztrátě zájmu o pozemské hodnoty. Vyjádření myšlenek a poselství víry se stává důležitějším než zobrazení jejich nositele. Z bohatě zdobených hlavic sloupů mizí rostlinné motivy, nebo jsou stylizovány do ornamentů. Objevují se prosté a neokázalé nástěnné malby se střídavými rostlinnými a zvířecími ornamenty. Obrazy, v nichž převažovaly biblické náměty, byly malovány červenými, žlutými, okrovými a bílými přírodními barvami. Barvy měly symbolický charakter, který se udržel po celý středověk.

Románské umění bylo podřízeno geometrickému řádu, ale znovu se objevují také prvky antiky – láska člověka ke světu, vnímavost a pozemská krása. Na zdobných prvcích románské kultury se objevují tvary odvozené z přírody - ratolesti palmy a listy bodláků, avšak se skutečným vypodobněním živé přírody to má málo společného.

Přírodní stylizované tvary se nejčastěji objevují na gotických portálech chrámů a hlavicích chrámových pilířů. Většinou jsou zobrazovány v kulových útvarech, bobulích, které představují pučící listy. Později se raně gotické bobule rozvíjejí do vinných listů, které pokrývají hlavice, konzoly kleneb, portály i části stěn. V gotické malbě se sice příroda objevuje, ale pouze jako vyplnění plochy, které dominuje církevní námět. Je proto značně stylizovaná a nereálná.

V rané renesanci byla obvyklá fresková malba a závěsné obrazy. Jako technika se nejčastěji používala olejomalba -zprvu na dřevě, pak na plátně. Témata byla náboženská a mytologická. V období gotiky i renesance je krajina zobrazována pouze

jako doplněk obrazu, nejčastěji formou výhledu z okna do zahrady či krajiny v pozadí. Krajinomalba jako žánr, který je soustředěn na zobrazení přírody, se začala osamostatňovat až počátkem 16. století.

Za předchůdce krajinomalby je považován Leonardo da Vinci, pro jeho schopnost reprodukovat formy, barvy a zvláště atmosféru. Zájem renesance o přírodu, rozvoj přírodních věd typické pro toto období, se promítl i do výtvarného umění. Studie lidského těla (např. právě u Leonarda) vedly k realistickému a anatomicky přesnějšímu zobrazení postav. Nástup přírodních věd, se promítl i do přírodních motivů, zobrazování rostlin a zvířat.

V období vrcholné renesance vytvořil první realistickou malířskou studii krajiny Albrecht Dürer, který vynikal schopností detailně zachytit skutečnost, podrobně studoval zvířata a rostliny.

Giorgione je považován za prvního malíře zobrazujícího náladu obrazu, jeho příkladu následovali další umělci, kteří se nechali okouzlit přírodou a krajina tak získávala stále větší význam.

Pieter Brueghel zobrazoval krajinu jako hlavní téma s postavami jako doplňujícím prvkem. Častým námětem jeho obrazů jsou výjevy ze všedního života venkovanů.

Zajímavá a originální díla tvořil Guiseppe Arcimboldo, který zakomponoval přírodu do portrétů sestavených z ovoce a zeleniny.

V období baroka se zájem o krajinu vystupňoval, krajinomalba se vyvinula v samostatné umělecké téma. Malíři objevili kouzlo a krásy reálné, všední krajiny. Krajinu podrobně studoval např. Rembrandt van Rijn. Snažil se zachytit nejen její skutečnou podobu, ale především hru stínů a světla, vytvářející jedinečnou atmosféru jeho obrazů.

Samostatné téma barokní malby představuje zátiší. Malíři se snažili co nejvěrněji zachytit krásu a pestrost různých materiálů: nevšední tvary květin ve váze, barvy peří bažantů, pávů, lesklé šupiny ryb nebo měkká srst zvířiny. Precizně znázorňují jakost i povrch se všemi zdánlivě nepodstatnými detaily (nahnílé ovoce, suchý list). Ve skutečnosti mají skrytý význam luxusu, přepychu a bohatství přírody na straně jedné, ale též zárodek zániku a pomíjivosti na straně druhé. První italská zátiší namaloval Michelangelo Caravaggio.

Baroko spojilo přírodu s architekturou v jedinečný celek. Za zmínku stojí architektura rozsáhlé zahrady s ornamentální rostlinnou výzdobou zámku ve Versailles. Uspořádání jejích ploch, aleje, výhledy, rozmístění rostlin a stromů, sochařská výzdoba a vodotrysky to vše je výrazem promyšlené umělecké formy. V lidovém baroku se objevovaly kapličky a křížové cesty, které jsou dodnes součástí krajiny.

V poslední etapě baroka, rokoka, pozorujeme zvýšený zájem o přírodu. Využívá se pokroku v botanice a zoologii, který toto období poznamenal. Ornament se objevuje především v oblastech uměleckého řemesla. Ornament střídá přírodní a abstraktní prvky. Rokoko si libuje v přírodě a exotice, patrně proto se jejím symbolem stala mušle pokrouceného tvaru. Příroda se stává také častěji místem galantních her a loveckých výprav - to vše je zachyceno v rokokové malbě.

Klasicismus se odvolává k návratu k antice, a to nejen v námětech, ale také ve výtvarném vyjadřování. Zaznívají požadavky návratu k přírodě, k uctívání řádu, k rozumovému přístupu ke skutečnosti. Antonín Mánes svým pojetím krajin s antickými prvky v pozadí dospěl až k idealizované romantické malbě.

Touha po souznění s přírodou se objevuje i v architektuře, zejména koncipováním tzv. anglických parků.

V romantismu namísto kázně, řádu a bezmezného uctívání antiky se prosazují vášně, city, dobrodružství a zážitky. Autoři romantických krajinomaleb ztvárňovali krajiny nespoutané, nevšední a tajuplné. Romantismus odváděl malíře z města do přírody – plenéru. První Čech, který maloval v plenéru je Antonín Chittussi.

K rozvoji české krajinomalby přispěl Julius Mařák, vedoucí krajinářské školy na Akademii. Spojil zachycení nálady i ovzduší, denní a roční doby v přírodě. Snaha o co nejvěrnější zachycení krajiny vedla k realismu.

Zájem realistických malířů o nepřikrášlenou podobu krajiny přispěl k rozkvětu krajinomalby. Malíři se zajímají o světlo, snaží se vyjádřit různé účinky atmosféry. Zakladatelem moderní krajinomalby 19. století je John Constable, který své obrazy skicoval na základě přímého pozorování v přírodě. Zakladatelem české moderní krajinomalby byl Antonín Slaviček.

Pod vedením mladých francouzských malířů vzniká krajinářská škola, tzv. barbizonská škola. Malíři poprvé v historii opustili ateliéry a začali malovat přímo v přírodě. Tato „škola“ je považována za předchůdce impresionistické malby. Umělci

navazovali zejména na odkaz Camilla Corota, který modeloval hloubku krajiny odstupňováním barevných tónů a přispěl tak k realistické krajinomalbě. Mezi zakladatele barbizonské školy patří např. Theodor Rousseau a Jean-Francois Millet, kteří se ve svých dílech věnují venkovskému životu v přírodě. Jejich cílem je vyjádření pravdivosti obrazu. Inspirací pro impresionisty se stal William Turner, kterého upoutala hra světla a barvy.

Významnou kapitolou v historii výtvarného zobrazení přírody představuje impresionismus. Imprese, nálada, atmosféra je na obrazech zachycena prostřednictvím světla. Malíři se snažili zachytit proměny přírody v různém světle, v různém čase. Výsledkem je silný citový zážitek. Nejčastějším námětem obrazů je vodní hladina s odrazy světla a okolní krajiny, zahrady, ale i architektura města v různém osvětlení. Zatímco realisté potřebovali zachytit skutečnost, impresionisté ve svých dílech zachycovali náladu, která se vlivem světla neustále mění. K tomu se musela přizpůsobit technika malby. Barevná plocha se skládá z množství barevných skvrn, které ve svém výsledném dojmu působí jako chvění vzduchu v jedinečném, pomíjivém okamžiku. Přírodu, která se neustále proměňuje, zachycuje Claude Monet, Edouard Manet, Paule Cézanne.

Vincent Van Gogh a Paul Gauguin chtějí přeměnit „dojem“ v něco trvalého a solidního, a snaží se tak překonat impresionisty. I oni ve svých dílech často ztvárňují krajinu.

Silný cit pro dekorativnost s užitím rostlinného ornamentu se objevuje v secesi. Secese ovlivnila všechny oblasti lidské činnosti – architekturu, nábytek, oděvy, účesy, atd. Plakáty s tématy květin a ročních období se proslavil Alfons Mucha.

Dvacáté století bylo poznamenáno hospodářským vzestupem společnosti a obrovskými pokroky ve vědě a technice, ale také nebyvalými ztrátami a hrůzami válek. Na dobové společenské i politické proměny reaguje i umění, které prochází přirozeným vývojem. Umělci se spíše než o realitu zajímali o duševní svět autora či diváka. Zájem o krajinu také vlivem její postupné devastace upadá. Přesto se objevuje v námětech nově vznikajících uměleckých směrů fauvismu, kubismu, surrealismu atd.

Vývoj výtvarného umění se po druhé světové válce ubíral ve znamení změn. Umění druhé poloviny dvacátého století se nechce jen líbit, ale chce pravdivě a upřímně vypovídat o své době. Do popředí se dostávají názory nově nastupující mladé generace.

Vzniká objektové umění, fotorealismus, happeningy, body art, minimal art, arte povera, konceptuální umění a land-art.

Klíčovým slovem nového umění se stává „ozvláštnění“. Přestává být důležitý výsledek tvorby, ale prožitek z ní. Namísto tradičních výtvarných postupů umělci sestavují objekty z hotových prvků, svá díla různě deformují, zasahují do přírody a proměňují ji, pracují s netradičními nástroji. V akční malbě nejčastěji využívají prvků náhody a svobody. Obrazy nahradily happeningy, instalace, performance, tělové umění...

Na konci šedesátých let tvůrci opouštějí galerie a vstupují do přírody. „Zobrazení přírody bylo vystřídáno jejím ozvláštněním prostřednictvím přímých zásahů do její podoby.“¹⁶ Důvody byly různé – pocit stísněných výstavních prostorů, ekologické podtexty či prostý důvod vidět krajinu jinýma očima. Účastníci se shodují, že vnímání přírodních jevů je po takové události mnohem intenzivnější.

3.1 LAND-ART

Výtvarné akce konané v přírodě se označují výrazem land-art (zemní umění). Land-art vyjadřuje potřebu člověka komunikovat s přírodou, dotýkat se přírodních materiálů a zanechávat v krajině své stopy. Jde v něm o zásahy do přirozené podoby krajiny, ať už pomocí těžké techniky či ozvláštněním netradičním materiálem (lana, stuhy, plátna, apod.), který si umělec do přírody přinese. Štětce a stojany nahradily buldozery, lopaty, krumpáče a bagry.

Zemní umělci dokonale využívají monumentálního prostoru, který příroda nabízí a umožňuje jim v neomezeném měřítku tvořit.

Autoři se vzdalují civilizaci, své nápady uskutečňují v údolích, v opuštěných lomech, na pobřežích moří a nechávají samu přírodu dokončit jejich dílo. Příroda se

¹⁶BLÁHA, J., ŠAMŠULA, J., Průvodce výtvarným uměním V., s. 90.

mění vlivem světla, povětrnostních podmínek, ročních období a na dílo mají ve svém výsledku zásadní vliv.

Někteří zemní umělci vycházejí do přírody se skromnými záměry a vybavením a zaměřují se na klamy oka a různé perspektivní hříčky, jiní využívají přírodniny k zanechání vzkazu nebo básně v krajině. Někdy se do akce zapojí i jiné smysly než zrak – sluch, čich, hmat.

Land-art pracuje s různými hmotami: zpracovává zeminu, hlínu, písek i kamení, ale také seno či slámu, rostliny, dřevo, vodu, sníh a led. Manipuluje se suchými větvemi nebo kulatinou. Někteří umělci využívají i produkty, „...*jež jsou sice přírodního původu, prošly však průmyslovým zpracováním...*“¹⁷, například tvoření s asfaltem. „*S land-artem souvisí i odlévání přírodních struktur do sádry, jejich otiskování formou frotáže apod.*“¹⁸

Výtvor v krajině někdy zůstává, jindy bývá zaznamenán dokumentačně, nebo dokonce umělci přinášejí přírodní materiál do galerií a sestavují jej do kompozic.

Pojetí zemního umění je tedy různorodé a u jednotlivých autorů se liší. Ekologický podtext tvorby se objevuje u Richarda Longa, který pracuje v přírodě a čerpá z ní, avšak jak sám říká „... *raději jsem ochráncem a spolupracovníkem přírody, než bych byl jejím vyděračem...*“¹⁹. Ve své tvorbě se tedy zaměřoval na šetrné ozvlášťňování krajiny, ve kterém využíval převážně vlastní síly a námahy.

Ve svém nejznámějším projektu *Linie deseti mil* chodil terénem tak dlouho, až vyšlapal zřetelnou stezku, která viditelně protínala krajinu.

Později se zaměřuje na galerijní tvorbu a to, co původně situoval do přírody, přenáší do uzavřených prostorů galerií. Pracuje s různými druhy přírodnin. Z kamenů, větví, ohořelých klacíků a dalších materiálů sestavuje různé spirály a geometrické vzorce.

Michael Heizer či Robert Smithson zasahují do krajiny razantněji. Provádějí finančně nákladné a náročné terénní úpravy pomocí těžké techniky a naznačují tak sílu přírody a nekonečné prostory krajiny. Heizer své akce prováděl v pouštích, v dolech

¹⁷ZHOŘ, I., Proměny soudobého výtvarného umění, s. 105.

¹⁸BAUER, A., Dějiny výtvarného umění, s. 242.

¹⁹BLÁHA, J., ŠAMŠULA, J., Průvodce výtvarným uměním V., s. 92.

a vyschlých jezerech. Pomocí těžkých stavebních strojů vyrýval hluboké příkopy, které ozvlášťovaly krajinu. Smithson se upíná na myšlenku, že jeho díla podléhají erozi a nepřízní počasí. Jeho *Spirálovité molo* je ukázkou lidského umění, které splynulo s krajinou a stalo se její součástí.

Autorem rozmanitých empaketáží²⁰ je Christo, který se od balení židlí a stolků dostal až k realizacím neuvěřitelných rozměrů. K jeho nejproslulejším akcím patří zabalení dlouhého úseku australského pobřeží nebo zavěšení obrovské opony přes údolí Velkého kaňonu. Znamé jsou také jeho deštníky, které rozmístil po pobřeží.

Pro školní podmínky land-artu je inspirující Mario Merz, který pracuje s přírodními a snadno dostupnými materiály - s chrastím, větvemi, šiškami nebo zeminou.

Mezi české umělce, kteří se nadchli pro přírodní umění, patří například Ivan Kafka. Ve svých projektech se zaměřil na vztahy mezi barvami, tvary a hmotami, které nechává v krajině rozehrávat. Svůj záměr ukázal například v akci *Lesní koberec pro náhodné houbaře*, kde pro ozvláštnění krajiny využil podzimní barevnosti spadaneho listí. Pracoval také se sněhem i ledem, pískem, kamenem a jinými přírodninami.

Zvláštní zásah do krajiny vytvořila Zora Ságlová, která na základě historické události rozložila na louku 600 bílých plen a sledovala optické účinky – barevný geometrický rytmus. Svou akci nazvala *Pleny u Sudoměře*.

Tvorba land-artistů je pro práci s dětmi velmi inspirativní. Výtvarné akce konané v přírodě a manipulace s přírodninami jim přinášejí spoustu radosti a zážitků, které rozvíjejí jejich tvořivost a fantazii. Zároveň se rozvíjí schopnost soustředit se na krátké výtvarné akce. Obohacují je o cenný kontakt s přírodou, učí je vnímat její krásu, ochraňovat ji, seznamují se s rozmanitostí přírodního materiálu.

²⁰ EMPAKETÁŽ– balení předmětů nebo zahalování věcí. Jde o tzv. balicí akce v různých podobách.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktickou část diplomové práce jsem realizovala na základní škole v Praze. Jedná se o příjemnou rodinnou školu, která se nachází v klidném prostředí Královských Vinohrad. Vzhledem k nižšímu počtu žáků panuje ve škole rodinná atmosféra. Na této škole pracuji od roku 2001.

Výtvarné aktivity jsem uskutečnila s kolektivem dětí, jehož jsem od první třídy třídní učitelkou, během čtvrtého a pátého ročníku. Jsou to kreativní děti, které rády objevují něco nového. Do svých děl vkládají mnoho energie. Nejraději tvoří ve dvojicích či ve skupinách a užívají si vzájemné kooperace, přehodnocování svých nápadů a společného tvoření. Výtvarná výchova patří k jejich oblíbeným předmětům, ke kterému tvořivě přistupují, proto výběr tématu diplomové práce se mi zdál příhodný a dobře realizovatelný právě s tímto kolektivem.

Protože jsme městská škola, činnosti s přírodním materiálem, či dokonce v přírodě byly pro děti atraktivní a přijaty s nadšením. Chtěla jsem žákům nabídnout jiné metody a přístupy, seznámit je se zemním uměním a oživit tak hodiny výtvarné výchovy. V lekcích jsme vedle tradičních výtvarných technik využívali i techniky méně obvyklé, se kterými se děti při běžné výuce setkávají méně. Snažila jsem se, aby se výtvarné aktivity střídaly, a udržovaly tak jejich pozornost a zájem. Děti pracovaly s přírodním materiálem v místnosti a částečně i venku. Výukovou jednotku jsme ukončovali společným hodnocením, kdy každý dostal prostor se vyjádřit k průběhu a pocitům z tvoření, ke spolupráci ve skupině apod. Na některé výtvarné činnosti navazovaly jiné aktivity s mezipředmětovým přesahem, například vlastní literární tvorba.

Většina výtvarných činností probíhala při odpoledním vyučování výtvarné výchovy ve dvouhodinovém bloku. Vedení školy mi vychází vstříc, proto nebyl problém vést výtvarné lekce jak ve třídě, tak na školním vnitroblokovém hřišti či v nedalekém parku Grébovka. Některé činnosti byly realizovány při pobytu na škole

v přírodě. Průběh výtvarných aktivit jsem zaznamenávala na digitální fotoaparát. Fotografie ilustrují text jednotlivých činností. Zbylé obrázky lze dohledat na přiloženém CD.

Ať už výtvarné lekce probíhaly v interiéru, nebo v exteriéru, všechny činnosti spojoval vztah k přírodnímu prostředí a k přírodním materiálům. Snažila jsem se děti vést k šetrnosti a ohleduplnosti k přírodě a tím naplňovat i cíle environmentální výchovy.

1. metodická řada

1 Byl jednou jeden strom

Tato metodická řada je tematicky zaměřena na strom, jeho kůru, dřevo a plody. S těmito přírodninami se postupně seznamujeme mimo jiné jako s výtvarným materiálem. Všemi smysly poznáváme jeho vlastnosti. Řada byla z velké části realizována v podzimním období.

Přehled námětů k metodické řadě:

- **Setkání se stromy** (sbírání vzorků – otisky, odlitky, frotáže kůry)
- **Tajemství pro stromy** (ozvláštnění přírodního prostoru, výtvarná instalace)
- **Zásoby na zimu** (výtvarné uplatnění přírodnin – smyslové hry s přírodninami, vrstvení přírodnin do sklenice)
- **Návraty k přírodě** (hra s přírodními materiály – stopy přírodnin, vzorník barevných pigmentů)
- **Stromům tváří v tvář** (výtvarné uplatnění přírodnin – přibíjení kaštanů na dřevěný podklad, dotváření tváře stromu dalšími přírodninami, instalace v přírodě)
- **Strom parádník** (výtvarné uplatnění přírodnin – šperk z kůry, navlékání podzimních plodů, kombinace tvarů a barev)
- **Dřevo jako hudební virtuóz?** (objevování vlastností dřeva s vazbou na hudbu, tanec a zpěv)
- **Lesní strašidla a všelijaké bytosti záhadné** (sestavování přírodních prvků)

Úvodní motivace

Na procházce přírodou si všímáme různých druhů stromů. Čím se od sebe liší? Hledáme podobnost s lidmi. Jakou úlohu má strom v krajině? Pozorujeme stopy po obyvatelích. Zaměříme se na jejich výšku, zadíváme se do koruny. Co tam najdeme? Kdo bydlí v korunách stromů? Hledáme ptačí hnízda. Zkoumáme zrakem i hmatem jejich kůru. Posadíme se a se zavřenýma očima se zaposloucháme do zvuků, které se v blízkosti stromů ozývají.

Tyto aktivity²¹ můžeme realizovat v interiéru nebo exteriéru:

- Procházka lesem

Děti se volně procházejí prostorem. Dáváme pokyny: vysoký rovný smrk, pokřivená borovice, statný dub, rozkošatělý buk, mohutná lípa... Děti zůstávají na pokyn stát jako zvolený konkrétní strom. Přidáváme i emocionální prvky, které děti pantomimicky ztvárňují, např. slabá vytáhlá bříza stísněná ostatními stromy, smrček na kraji lesa, osamělá borovice... Stromy můžeme i rozpohybovat. Naznačujeme, co vítr se stromy dělá – jak si s nimi hraje slabý vánek, jak je ohýbá mohutná vichřice. Po ukončení necháme děti povídat o emocionálních zážitcích z aktivity.

- Chůze poslepu

Člověk chodí zpočátku lesem jako slepý, nevidí jeho krásy, nevnímá hlasy přírody.

Tato aktivita je založena na vzájemné důvěře. Děti rozdělíme do dvojic. Jeden z dvojice si zaváže oči šátkem. Druhý z dvojice „slepého“ verbálně naviguje ve vymezeném prostoru cestou lesem mezi stromy, případně třídou, ve které jsou rozmístěné židle. Poté se vystřídají. Na závěr si s dětmi povídáme o pocitovém prožívání, o důvěře.

²¹ Upraveno a volně inspirováno podle E. Beránkové, Tvořivá hra jako cesta k pochopení literárního díla.

- Lesní ticho

Jak vypadá lesní ticho? Je tiché? Kdepak! Ozývají se hlasy ptáků, občas zaťuká datel, zakřičí sojka nebo zakuká kukačka. V dále šumí statné smrky, borovice a jedle. Modřiny měkkými jehličkami ševelí a svými listy třese osika. Je to velkolepá hudba! Pustíme dětem hlasový záznam hlasů ptáků a zvukové nahrávky lesa. Rozdělíme děti na 3-4 skupinky. Každá skupina dostane lísteček s názvem konkrétního stromu. Skupiny pak rytmicky deklamují název vybraného stromu. Můžeme vyzkoušet rozdělení na více skupinek a přidat další lesní zvuky nebo využít rytmických nástrojů či hru na tělo.

Bo-ro-vi-ce / bo-ro-vi-ce

Smrk..... / smrk.....

Bří.....za.... / bří.....za....

Lesss..... / lessss.....

Tis- tis- tis-tis/tis-tis-tis-tis

Setkání se stromy

Cíl

- Poznávat rozmanitost přírodních materiálů
- Rozeznávat nejznámější druhy stromů

Výtvarný úkol

- A) Pozorování povrchu lupou, zaznamenat frotáží zajímavý povrch kůry, sledovat strukturu. Na vzniklou frotáž otisknout list ze stromu.
- B) Sejmout z povrchu kůry obtisk pomocí hlíny. Do obtisku nalít sádro a vytvořit odlitek.

Forma organizace práce

- individuální
- park

Pomůcky k motivaci

Lupa, atlas stromů

Motivace

Procházíme se parkem, všímáme si korun stromů, pozorujeme místo, kde rostou. Sledujeme kůru stromů, hledáme odlišnosti podle jejich druhů. Jednotlivé druhy stromů si pojmenujeme. Zkusíme si jednotlivé stromy pohladit a vnímat přitom povrch kůry. Byl hladký nebo drsný? Povíme si, jestli nám dotyk byl příjemný, jak na nás působil. Povrch kůry si prohlédneme pod lupou. Hledáme cestičky a zajímavé struktury. Seshlíbáme si pod stromem několik listů. Pozorujeme jejich barvu a tvar.

Potřeby k výtvarné činnosti

- A) Kreslicí papír, rudka, uhel, tempery, štětec, listy
- B) Modelářská sádra, kelímek, starší lžíce nebo ploché dřívko, lepenka, hlína (modelína)

Postup

A) Frotáž kůry

Vybereme si strom se zajímavou strukturou kůry, kterou technikou frotáže přeneseme na papír. Přiložíme list papíru na kmen, můžeme ho přilepit i lepicí páskou. Pak uhlem nebo rudkou pokrýváme plochu papíru. Na vzniklou frotáž kůry obtiskneme list (nebo několik listů, které se mohou překrývat) potřený temperou. Necháme důkladně zaschnout.

B) Sádrový odlitek kůry

Kousek hlíny (modelíny) rozválíme na podložce na plát. Kůru navlhčíme vodou a hliněný plát na kůru důkladně přitiskneme. Plát opatrně odejmeme, položíme na podložku a z proužků tvrdého papíru utvoříme kolem matrice rámeček. Do rámečku nalijeme sádro a po jejím ztvrdnutí vyloupneme hlínu, odlitek očistíme a necháme uschnout.

Reflexe

Na závěr si všechny práce prohlédneme. Necháme děti povídat o pocitech z tvoření. Uspořádáme výstavu.

Tajemství pro stromy

Cíl

- rozvíjet fantazii a kreativitu při práci s různými materiály přímo v parku
- rozvoj sociální citlivosti, respektu
- zachycení a vyjádření prožitků

Výtvarný úkol

Dostupným přírodním materiálem „ozvláštnit“ stromovou skulinku, povrch stromu či pařez. Pokusit se použít materiál, který bude odpovídat charakteru tajemství.

Forma organizace práce

- individuální
- park, les

Motivace

Každý člověk má svá tajemství, která si z různých důvodů nechává pro sebe nebo je svěřuje osobě, které nejvíc důvěřuje. Máte něco na srdci a nechcete to nikomu svěřit? Přemýšlejte, zda je vaše tajemství bolavé, pichlavé, něžně zamilované, stydíte se za něj nebo vás těší. Pošeptejte své tajemství do stromové skulinky, kterou jste objevili nebo do místa, které si vytvoříte.

Potřeby k výtvarné činnosti

Různý přírodní materiál - větvičky, kamínky, plody, listy, barevná peříčka, provázek...

Postup

Děti si vyberou zajímavě rostlý strom s různými skulinkami a dutinami, výraznou strukturou kůry vhodnou k „ozvláštnění“, pařez, nebo kořeny. Pomocí dostupného materiálu vytvoří výtvarnou instalaci. Pokusí se přemýšlet nad celkovou podobou objektu v souladu s charakterem jejich tajemství a použitého materiálu.

Obměna

K ozvláštnění použijeme kromě přírodnin i různý drobný zbytkový materiál.

Reflexe

Povídáme si s dětmi o tom, co je trápí, o zachování mlčenlivosti v případě, že se nám někdo svěří. Připomeneme možnosti pomoci s řešením vážnějších problémů (např. linky důvěry, pomoc dospělého, kterému důvěřujeme). Respektujeme soukromí dětí, nenutíme je k veřejné prezentaci svého objektu. Na závěr necháme děti pošeptat tajemství do ozvláštněné skulinky. V případě, že jsme použili zbytkový materiál, před odchodem po sobě uklidíme.

Zásoby na zimu

Cíl

- Rozvíjet smyslové poznávání při hře s přírodninami
- Rozvíjet citlivost pro barevnou a tvarovou kompozici
- Rozvoj komunikativních dovedností a kultivovaného projevu

Výtvarný úkol

Využití smyslového vnímání při hře s přírodním materiálem. Vytvořit sbírku přírodnin, vrstvit je do sklenice na zavařování podle jednotlivých druhů. Vhodně vyřešit „zavíčkování“ sklenice pomocí textilie. Sledovat tvarové a barevné rozdíly jednotlivých přírodnin.

Forma organizace práce

- skupinová (hra s přírodními materiály)
- individuální (zavařování přírodnin)
- učebna

Motivace

Dělá si vaše maminka nebo babička zásoby na zimu? Jaké? Co všechno se zavařuje? Kdo a jakým způsobem si také dělá zásoby na zimu? Zavaříme takovou zásobu na zimu i pro náš strom?

Potřeby k výtvarné hře

Velké množství podzimních plodů – kaštanů, žaludů, bukvic, ořechů...

Papírová krabice, šátek pro každou skupinu, papír tužka

Hra s přírodními materiály

- Děti sedí v kruhu, za zády dostávají do ruky přírodniny, pomocí hmatu je identifikují. Mohou tvořit hádanky pro ostatní děti.
- Velké množství podzimních plodů (kaštiny, bukvice, žaludy) dáme do větší krabice. Děti plní úkoly: zavři oči, ponoř ruce do krabice, užívej si „plavbu“ mezi kaštaný, poznej po hmatu kaštan, hledej žalud s dírkou od červíka, vytvoř z šesti kaštanů kytíčku, vytvoř jiný obrázek...
- Kimova hra – deset přírodnin na deset vteřin necháme odkrytých, pak zakryjeme šátkem. Vzpomenete si na všechny, které tam byly? Sepište je.
- Pexeso- do krabice dáme přírodniny, vždy po dvou stejných nebo podobných vzorcích. Dítě vyndá z krabice jeden vzorek, pak hmatem hledá dvojici.

Potřeby k výtvarné činnosti

Rozmanitý přírodní materiál – šípky, šišky, listy, usušené rostliny, kaštiny, žaludy, bukvice, ořechy, zrnka kukuřice....

Sklenice na zavařování (efektnější jsou větší, pětilitrové sklenice, avšak postačí i sklenice s menším objemem), kousky textilií, provázek, nůžky

Postup

Každé dítě do přinesené sklenice na zavařování navrství rozmanité přírodniny podle druhu. Pomocí textilie a provázku vhodně vyřeší „zavíčkování“ sklenice.

Reflexe

Necháme děti napsat pohádku nebo krátký příběh k tématu, např. O malém kaštánku a nevděčném lískovém oříšku. Alternativou může být tvoření hádanek o donesených přírodninách, např. jsem hladký jako oblázek, ale voda mě neobrousila.

Sklenice vystavíme v interiéru na vhodné místo a okolo nich můžeme nadekorovat několik barevných listů. Povídáme si s dětmi o přezimování zvířat v přírodě, o vhodnosti dokrmování zvěře. Po ukončení výstavky lesní plody doneseme do lesa zvířatům.

Sklenice můžeme naaranžovat i v přírodě a akci zdokumentovat. Před odchodem po sobě uklidíme.

Výtvarná hra s přírodninami probíhala ve třídě. Bylo zapotřebí větší množství přírodnin, které obstaral chlapec z mé třídy spolu se svým tatínkem. Oba rádi vyjíždějí do přírody a často nás zásobují různými přírodninami a zajímavostmi k výuce. Obstarali pro nás plnou krabici žaludů a kaštanů. Ostatní děti si přinesly další dostupný materiál – šípky, kůru, bukvice, kamínky, ulity, jeřabiny, plod platanu, apod. Krátce jsme si připomněli, z jakých stromů plody pocházejí. Děti neznaly plod platanu. Ukázali jsme si tedy v atlase, jak strom vypadá. Také jsem se zmínila o jírovci maďalu, kterého často označují jako kaštan.

Vysvětlila jsem pravidla jednotlivých her, které většinou děti znaly, nechala je rozdělit do skupinek po čtyřech podle jejich přání a vymezila čas. Organizaci jsem ponechala zcela na dětech.

Přírodní kompozice do zavařovací sklenice následovala po smyslových hrách. K této aktivitě mě inspirovala výstava za okny v přízemí jedné pražské školy. Ve velkých pětilitrových sklenicích byla sbírka barevného zbytkového materiálu (vlna, plastová víčka, barevné papíry...). Napadlo mě udělat podobnou sbírku z přírodnin. Žáci do přinesených sklenic vrstvěli jednotlivé přírodniny, někdo využíval barevného účinku, někdo se orientoval na vizuální účinek tvarů.

Největší potíže dělalo dětem vyřešení zavíčkovaní sklenic textilem. Většinou neodhadly velikost kousku textilu, měly tupé nůžky a látka šla špatně stříhat, nebo neustále při zavazování klouzala z hrdla. Nakonec zjistily, že mnohem lépe jim to jde, když vzájemně spolupracují. Hotové práce jsme naskládali na lavice v zadní části třídy a porovnávali a hodnotili. Všimli jsme si barevných a tvarových účinků navrstvených přírodnin. Nejvíce se dětem líbily sklenice s výrazným barevným prvkem – jeřabinami, šípky apod. Oceňovaly také výběr textile.

Sklenice jsme vystavili mezi okny na chodbě školy.

Na výtvarnou lekci jsme navázali v českém jazyce. Žáci měli za úkol vymyslet pohádkový příběh, kde hlavním hrdinou bude nějaký podzimní plod. Dokončené příběhy sdíleli ve skupině. Každá skupina vybrala vítěze a ten pohádku přečetl celé třídě. (Příloha 1)

To množství žaludů a kaštanů, které lákalo k přehrabování i dospělého mě inspirovalo k výtvarné hře, kterou jsem instalovala na chodbu naší školy tak, aby si mohl každý pohrát. Na krabici s přírodninami jsem napsala inspiraci, jakási doporučení ke hře s materiálem - ponoř ruce do krabice a užij si „plavbu“ mezi kaštany a žaludy, najdi žalud s dírkou od červíka, zavři oči a po hmatu najdi kaštan apod. Malá interaktivní výstava děti zaujala natolik, že se u ní často zdržovaly a v hloučcích si užívaly netradiční pobídnutí ke hře. Bohužel, přírodniny lákaly také k jiným, méně žádoucím hrám, a tak často končily v různých prostorách školní budovy. Po týdnu mé nepřítomnosti byla krabice uzavřena a schována pod židli a byla jsem paní uklízečkou požádána o definitivní ukončení výstavy. Cesta k tvořivosti je někdy trnitá.

Obrázek 1 Interaktivní výstava

Obrázek 2 Hry s přírodninami

Návraty k přírodě

Cíl

- poznávání rozmanitostí přírodních materiálů
- zachytit rozmanitost barev přírodních materiálů

Výtvarný úkol

Pozorovat a zkoumat barevné a tvarové rozmanitosti přírodnin, vnímat smyslové podněty, vytvořit vzorník pigmentů měkkých přírodnin.

Forma organizace práce

- individuální
- park

Motivace

Pozorujeme nasbírané přírodniny, dotýkáme se jich. Rozmáčkne je v prstech a přičichneme si. Vnímáme vůni rozdrcených plodů, květin a listů...

Potřeby k výtvarným činnostem

Měkký přírodní materiál – listy, plody, tráva, květiny, hlína...

Čtvrtky

Postup

Necháme děti zkoumat hmatem, zrakem a čichem povrch a vlastnosti nasbíraného přírodního materiálu. Na papír vytvoří vzorník pigmentů měkkých přírodnin (jeřabiny, tráva, šípek, hlína, listy...).

Reflexe

Společně si prohlédneme vytvořené vzorníky. Vedeme s dětmi rozhovor o pocitech z netradičního tvoření.

Tuto výtvarnou lekci jsme začali v parku Grébovka. Děti si vyhlédly ve skupinkách příhodné a pohodlné místo, na které si rozložily deky a přinesené pomůcky. Po úvodním motivačním rozhovoru jsme si vymezili prostor, ve kterém se smí pohybovat a připomněli si pravidla bezpečnosti, chování a ochrany přírody. Přírodní materiál měly děti částečně přineseny z domova, částečně sbíraly cestou nebo našly na místě. S obsahem výtvarné činnosti byly z časových důvodů seznámené už ve škole, takže jsem v rychlosti shrnula, co bude jejich dnešním úkolem – pohrát si s přírodninami, zjistit, jaké barevné stopy zanechávají. Bylo vidět, že experimentování s přírodninami bylo pro děti velkým dobrodružstvím. Neustále přinášely nové přírodní materiály a zkoušely, jakou stopu zanechají. Vzájemně si doporučovaly ty s výraznou barevnou stopou a mezi sebou si ukazovaly výsledky svých pokusů. Na závěr jsme si společně sedli do kroužku. Ptala jsem se dětí, jak se jim činnost líbila a co je nejvíce zaujalo. Nejvíce děti zaujaly přírodniny s výraznou stopou – červené plody, vlhká hlína, pěknou stopu zanechávala tráva a listy. Napadá mě, že by bylo zajímavé příště zadat dětem vytvořit vzorník odstínů barev měkkých přírodnin - najít co nejvíce odstínů zelené, apod.

Obrázek 3 Zkoumáme přírodniny

Stromům tváří v tvář

Cíl

- rozvoj kreativity a dovedností při práci s přírodním materiálem

Výtvarný úkol

Výtvarně uplatnit přírodní materiál (přibíjení kaštanů na dřevěný podklad, dotváření dalšími přírodninami), vytvořit „tvář“ stromu, vystihnout grimasu, charakter.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna
- exteriér (park)

Pomůcky k motivaci

Průvodce výtvarného umění V. (Bláha J., Slavík J.)

Motivace

Stromy, stejně jako lidé, potřebují k životu vodu, vzduch a světlo. Jsou tedy nepochybně živé. Ale přemýšleli jste někdy o tom, jak by vypadaly jejich tváře? Jak by se asi tvářila křehká bříza, rozložitý starý rozvážný dub, hrdá lípa nebo ustrašený smrček v houští? Zkuste si zahrát na oživlý les!

Seznámíme děti s díly akčního umělce Christa, který se věnuje balicím akcím – empaketážím.

Potřeby k výtvarné činnosti

Rozmanitý přírodní materiál (tráva, šípky, jeřabiny, kaštiny, žaludy, hoblíny, kukuřičné šustí, větvičky jehličnanů, listy...)

Špalíky z krajinek, hřebíky, kladívko, lepidlo, tavná pistole

Postup

Dětem rozdáme dřevěné špalíky z krajinek a necháme je hledat nejvhodnější část pro ztvárnění tváře stromu. Někde kůra vyniká něčím zajímavým, umožní do našeho záměru zpracovat náhodnou prohlubeň, nebo výčnělky po ulomených větvích. Pomocí dostupného přírodního materiálu dotváříme tvář stromu – např. oči z kaštanů, přírodní vlákna, tráva nebo hobliny jako vlasy či vousy, plody jako ústa a nos apod. Snažíme se zachytit grimasu, charakter.

Obměna

Aktivita může probíhat přímo v přírodě na kmeni stromu. Je třeba promyslet uchycení jednotlivých částí ke stromu – musíme se vyhnout přibíjení hřebíků do živého kmene. K přichycení můžeme například využít různé prohlubně či výčnělky.

Reflexe

Společně si prohlédneme všechny výtvořky. Každý předvede ostatním dětem své ztvárnění tváře stromu, které stručně představí. Uspořádáme akci v přírodě. V parku vybereme vhodné, zajímavě rostlé stromy a tváře k nim přichytíme pomocí provázků. Na závěr s dětmi obejdeme všechny objekty, prohlédneme si je a necháme zdůvodnit výběr místa a stromu. Po ukončení akce uvedeme vše do původního stavu.

Obrázek 4 Tváře stromů

Obrázek 5 Tváře stromů

Obrázek 6 Tváře stromů

Z vlastních zdrojů jsem obstarala pro každého žáka špalíček z krajinky. Záměrně jsem jich dětem nabídla víc, aby měly možnost přemýšlet o budoucím díle a využívat přitom přirozených zvláštností kůry. Největší kámen úrazu byl ve vybavení dětí. Chyběl jim dostatek kladívek, některým dětem rodiče kladívko nepůjčili, prý z důvodu bezpečnosti (já měla k dispozici tři), nebo měly krátké hřebíčky, které nedosáhly při zatloukání k podkladu. Toto považuji za své selhání, neboť jsem délku hřebíků také nedomyslela – já měla hřebíky dlouhé, kde při neopatrné a hlavně neobratné manipulaci snadno hrozilo poškození lavice. Vyřešila jsem to vyhrazením pracovního prostoru vzadu ve třídě, kde jsem pomocí několika vrstev kartónů a nepotřebných desek vytvořila bezpečné místo pro přibíjení tvrdých kaštanů a žaludů. Měkké přírodniny přibíjely bez problémů malými hřebíčky, někde dokonce s úspěchem použily lepidlo. Některé kluky zaujala činnost natolik, že si vyrobili dvě tváře, které různým způsobem originálně zdobili. Zajímavé bylo sledovat, jak si děti poradí se zadáním vložit do tváře grimasu nebo charakter. Některé použily k výtvarnému jazyku materiál - křehké přírodniny evokující něžnost a jemnost, nebo hustý a pichlavý smrk použitý na zamračené obočí. Jiné vytvořily pomocí poskládání přírodnin úsměv či úšklebek. Po ukončení činnosti jsme tváře vložili mezi okna a krátce si popovídali o pocitech z tvoření. Udělalo mi radost, s jakou chutí a zaujetím všichni pracovali.

Na konci krásného září jsme uskutečnili akci v přírodě. V parku jsme si vyhlédli vhodný prostor, kam umístíme tváře stromů. Výběr místa byl důležitý, neboť jsem chtěla, aby byly stromy blízko u sebe a zvýraznil se tak vizuální účinek obživlého lesa. Najít v parku takový prostor není snadné, proto jsme museli vzít zavděk místem, které nebylo úplně ideální. Zato stromy se nám odvděčily svou zajímavou strukturou a různorodostí směru růstu a vzbuzovaly tak v dětech fantazii a inspiraci. Někteří žáci se spolu dohodli, využili silných větví a vytvářeli celé stromové rodinky. Někde instalovali na stromy své výtvary osamoceně, ale s promyšleným využitím přírodních dutinek, suků a jiných zvláštností. Na závěr jsme si společně prošli celou instalaci a vyslechli si každého – jaké úmysly měl, jak se mu dařilo, jaká úskalí pozoroval, kdo mu pomáhal apod. Celá akce probíhala i díky počasí ve velmi příjemné a hlavně tvořivé atmosféře. Bohužel, narazili jsme také na nepochopení místních pejskařů, kterým tvoření v přírodě vadilo a obávali se, že po sobě zanecháme nepořádek. Celou výtvarnou akci jsem zdokumentovala a k nelibosti dětí jsme se postarali o demontáž a důkladný úklid.

Strom parádník

Cíl

- seznámit děti s tvorbou užitého umění
- osvojení si praktických dovedností při práci s přírodním materiálem

Výtvarný úkol

Z měkčené březové kůry vyrobit šperk – náramek.

Navlékáním měkkých přírodnin vyrobit šperk – korále.

Forma organizace práce

- individuální
- exteriér (škola v přírodě)

Pomůcky k motivaci

Ukázky šperků z různých materiálů.

Motivace

Jak se parádí stromy? Poupátky na jaře, mladými lístky, rozmanitými barevnými plody a květy, na podzim barevnou korunou, z níž přechází zrak. Ozdobou jsou i ptáci a jejich hnízda ve větvích.

Z jakých materiálů se vyrábějí šperky?

My si dnes uděláme šperky z přírodnin. Věříte, že se dá udělat náramek z tvrdé kůry nebo korálky ze semínek a plodů?

Potřeby k výtvarné činnosti

- A) Březová kůra, nožík, nůžky, děrovačka, přírodní lýko, dřevěné korálky, barevná pírka
- B) Rozmanitý přírodní materiál – bílé kuličky pámelníku, jeřabiny, kuličky ptačího zobu, plody dříšťálu, hlohu, šípky, bukvice...
- Režná nit, silná jehla

Příprava výtvarné činnosti

- A) Na poražené bříze si vybereme místo, které je nejméně porušeno suky. V co největší šířce nařízneme kmen po obvodu dvěma řezy. Jedním podélným řezem oba předchozí řezy spojíme a od rohů opatrně kůru sloupneme. Snažíme se získat co největší díl. Kůra by měla být silná 1-2 milimetry. Takto získaný materiál ponoříme do vlažné vody a necháme změkčit.

Postup

- A) Z papíru si děti vyrobí stříh budoucího jednoduchého náramku (obdélník cca 5x 13 cm podle šířky zápěstí). Na změkčenou kůru překreslí stříh náramku a opatrně vystříhnou. Respektují přitom směr růstu kůry a využijí přirozeného kroucení přírodního materiálu po navlhčení. Děrovačkou po obvodu jedné strany vytvoří pravidelné díry, které nesmí být v husté řadě, aby se materiál neprotrhl. Vzniklými dírkami protahují ozdobným stehem přírodní lýko. Na koncích nechají delší část lýka, na které navléknou dřevěné korálky. Na koncích vytvoří uzlíky. Náramek si můžou děti ozdobit tuší.
- B) Rozmanité plody a semínka navlékáme zasyrova na reznou nit. Podpoříme jejich tvořivost a necháme na dětech, jak budou přírodní materiál kombinovat.

Na závěr uspořádáme malou módní přehlídku a výstavku. Korálky necháme zavěšené zaschnout a v zimě jimi ozdobíme stromek pro zvířata.

Obrázek 7 Náramek z březové kůry

Obrázek 8 Kabelka z březové kůry

Reflexe

Náramek z březové kůry vznikl na škole v přírodě v Jizerských horách. Naše chata se nacházela blízko lesa, takže jsme neměli problém s neobvyklým materiálem, který jsme k této výtvarné činnosti potřebovali. Pláty kůry nařezali z důvodu bezpečnosti a také úspornosti materiálu dospělí. Děti byly fascinované vlastnostmi čerstvě odříznuté kůry, odtrhávaly nejtenčí vrstvičky, přikládaly si kůru chladivou odříznutou vrstvou na tvář, přičichávaly k ní, přirovnávaly ji ke kůži či papíru a dohadovaly se, jestli by se na ní dalo i psát. Vlastní výroba náramku se obešla bez větších nesnází. Drobnou pomoc potřebovaly děti při obšívání přírodním lýkem a zakončení po navlékání korálků. Některým dívkám se práce s materiálem zalíbila natolik, že přišly s nápadem vyrobit si složitější předmět. Za pomoci paní vychovatelky vytvořily malou kabelku na krk. Práce s netradičním materiálem, kůrou, byl pro děti neobvyklý zážitek, který v běžné výuce dětem jen těžko můžeme zprostředkovat.

Dřevo jako hudební virtuóz?

Cíl

- rozvoj představivosti při hudebním vnímání
- osvojení si praktických dovedností při práci se dřevem

Výtvarný úkol

Vytvořit z různě dlouhých dřívek jednoduchý hudební nástroj.

Forma organizace práce

- kombinovaná
- učebna

Pomůcky k motivaci

Dřevěné hudební nástroje – např. ozvučná dřívka, zobcová flétna, kytara.

Motivace

Víte, komu a proč se říká, že je dřevo? Dřevo se objevuje v nelichotivém světle v některých příslovích a rčeních. Znáte některá? Např.: Kdo špatně slyší, je hluchý jako poleno; Kdo neumí tančit, je dřevo. Ale je to oprávněné? Určitě víte, že některé hudební nástroje se vyrábějí ze dřeva. Víte z jakého dřeva? A které vlastnosti ovlivňují jeho výběr? Vzpomenete si na nějaký dřevěný hudební nástroj?

Zamysleme se s dětmi o kontextu vzniku nástrojů – magické rituály, zahnání smutku, napodobování hlasů přírody...

Potřeby k výtvarné hře

Různé druhy dřívek, klacíků a větviček. Neprůhledný sáček, různý materiál (plast, guma, kámen, dřevěný odřezek, svíčka...)

Výtvarná hra

- Do sáčku vložte různý materiál. Poznáte poslepu dřevo? Poznáte ho po čichu?
- Vyzkoušejte si, jaký zvuk vydávají dřívka, když s nimi o sebe budete tlouci.
- Jaký zvuk budou vydávat, když k ozvučení použijete nějakou věc (např. kovovou lžičku, kámen, prsty).
- Zazpívejte si nějakou písničku a doprovodte se.

Potřeby k výtvarným činnostem

Dřívka, provázek, nůžky

Postup

Suchá, různě znějící dřívka svážeme k sobě provázkem od nejdelšího k nejkratšímu a vytvoříme tak jednoduchý xylofon. Vhodnými klacíky – paličkami xylofon rozehráme. Uspořádáme malý koncert. Děti nejprve rozdělíme do skupin po čtyřech a necháme je po dohodnutý čas vymyslet krátkou, originální rytmickeu skladbu, kterou si pak vzájemně předvedou.

Obměna

K vytvoření xylofonu použijeme místo dřívek dutá rákosová stébla. Hudební nástroj ozdobíme barevnými přízemi.

Reflexe

Na závěr společně s dětmi vyhodnotíme nejpovedenější skladbu a nástroj, jehož zvuk se nám nejvíce líbil.

Lesní strašidla a všelijaké bytosti záhadné

Cíl

- rozvoj fantazie, kreativity a dovednosti při práci se dřevem
- rozvoj kooperativních dovedností

Výtvarný úkol

Vybrat si přírodní materiál a sestavit lesní strašidlo. Promyslet uchycení jednotlivých částí.

Forma organizace práce

- skupinová práce
- učebna, vnitroblokové hřiště

Motivace

Všimli jste si někdy, že větve stromů vytvářejí zvláštní stíny? Navečer, když zapadá slunce, proměňují se jejich větve v hroztánsky strašidelné drápy a koruna stromu se podobá fantastické bytosti. Strašidelné divadlo ještě umocňuje vítr, který si pohrává s větvemi, a tak vdechuje naší fantazii život. Znáte nějaké lesní strašidlo? Co bylo úkolem lesního strašidla?

Potřeby k výtvarné hře

Samorosty, choroše, pařízky, suché větve, zdroj světla (baterka, lampička), bílé plátno nebo role pauzovacího papíru

Výtvarná hra

- Hledáme zajímavé struktury na přírodninách, snažíme se je originálně pojmenovávat (např. učesané jako hřebínkem, jako vlnky na rybníce, jako vír, který zatočil s vodní hladinou...).

- Sestavujeme různé kompozice ze samorostů, chorošů a pařízků, díváme se ze všech stran a objevujeme náhodně vzniklé fantastické tvary.
- Vytvoříme improvizovanou zástěnu z plátna, kterou nasvítíme a hrajeme si se světlem a stínem. Ke stínohře využijeme jak vlastního těla, tak různých větví, samorostů a pařízků.

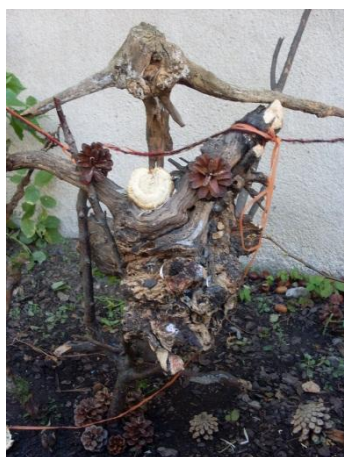
Potřeby k výtvarné činnosti

Samorosty, pařízky, choroše, větve, provázky, lýka, drobné přírodniny a plody

Postup

Rozdělíme děti do skupin po třech až čtyřech. Vyberou si vhodné zákoutí, do kterého bude umístěno lesní strašidlo. Sestavováním přírodních tvarů s využitím dalšího přírodního materiálu vytvoří objekt, u kterého musí dobře promyslet uchycení jednotlivých částí a stabilitu objektu. Průběh akce dokumentujeme.

Lesního skřítky - strašidla děti společně pojmenují a sepíší jeho identifikační kartu – kde žije, čím se živí, co má rád apod. (Příloha 2). Na závěr si všechny objekty prohlédneme, zhodnotíme vzájemnou spolupráci a vyslechneme si legendu.

Obrázek 9 Lesní strašidla

Obrázek 10 Lesní strašidla

Obrázek 11 Lesní strašidla

Reflexe

Sehnat samorosty k této výtvarné aktivitě jsem dala dětem za dlouhodobý úkol, ale bylo mi jasné, jak obtížně se tento přírodní materiál hledá. Proto jsem se pečlivě připravila a několik letních měsíců předtím jsem ho při procházkách lesem obstarávala. Některé děti také přispěly, a buď přinesly samorost, zajímavě rostlé větve, či dokonce pařez. Vyhlédli jsme si zákoutí na našem školním hřišti, které zatím slouží jen ke sportování a trávení času o velkých přestávkách. Donesli jsme si tam i další přírodní materiál, který jsme za celou dobu výtvarné řady nashromáždili. Děti tvořily ve skupinkách podle svého přání, avšak ne vždy je toto k užitku. Jedna skupinka tří chlapců, kteří přišli do našeho kolektivu nově, neměla dostatek nápadů, fantazie, zkušeností s materiálem a zřejmě ani zájmu. Dílo se jim nedařilo, neustále ztrácelo stabilitu a ani přes mou invenci nebyli se svým výtvořem spokojeni. Tuto situaci jsem podcenila. Mnohem přínosnější by pro celý kolektiv bylo, kdybych chlapce včlenila mezi ostatní děti. Žáci by se měli naučit nejen pomáhat, ale také požádat druhého o radu.

Zajímavé bylo sledovat, jak si členové jednotlivých skupin poradili s upevněním přírodního materiálu. Jedna skupina použila k upevnění průhlednou pásku, avšak sami členové si toto řešení zkritizovali a izolepu nahradili provázkem. Na můj dotaz, proč tak udělali, odvětili, „že to chtějí mít přírodní“. Ukázalo se, že děti měly spoustu dobrých nápadů, avšak brzdilo je právě vyřešení stability a upevnění, které se zdálo být nepřekonatelné. Někde použily provázek v takové míře, že zcela zakryl dřevo. Nakonec k vyřešení stability využily úchytů na stěně a objekty k ní důmyslně přichytily provázky. Celou výstavu skřítků jsme zdokumentovali a na čas ponechali na místě. Nechtěla jsem, aby žáci svá pracně vytvořená díla viděli poničená, a tak jsme je dřív, než podlehla zkáze, uklidili.

2. metodická řada:

2 Podzimní čarování aneb listohrátky

Obsahem této metodické řady je ukázka využití přírodního materiálu – listu v rozmanitých výtvarných činnostech, zachycení jeho barevné proměny v podzimním období.

Přehled námětů k metodické řadě:

- **Čarování s listy** (frotáž listů)
- **Listohrátky** (vytváření objektů z listů)
- **Slavnost padajícího listí** (dotváření náhodně vzniklé kompozice listí, fotodokumentace)
- **Jak se barví listí** (barevné vystihnutí proměn v přírodě, malba, otisk)
- **Šaty pro podzimní princeznu** (pravidelné řazení přírodních prvků - dekor)
- **Fantastické zvíře** (dokreslovaná koláž z listů)
- **Atlas listů** (výroba naučné knihy)
- **Listové aranžmá** (sestavování přírodního materiálu – dekorace prostředí)
- **Trůn pro Listopad** (dotváření předmětů)

Úvodní motivace

Procházíme se podzimní přírodou, všímáme si barevných odstínů, které nám příroda namíchala. Povídáme si o proměnách přírody na podzim, o tom, jak se chystá příroda na dlouhé zimní měsíce. Brouzdáme se vrstvou napadaného listí, hrneme je nohama před sebou a posloucháme šustivé zvuky, které vydává spadající listí. Úplně ztichneme a zaposloucháme se do zvuků čerstvě padajících listů. Rozhazujeme listí do vzduchu

a pozorujeme, jak se vznáší, víří a padá k zemi. Necháme děti schovávat se do hromad napadaného listí, zahrabávat se, dostatečně si pohrát.

Čarování s listem

Cíl

- objevovat zajímavé přírodní struktury

Výtvarný úkol

Vytvořit otisk listu (frotáž).

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Motivace

Už jste slyšeli o neviditelném inkoustu? Jak myslíte, že to funguje? Ukážeme si taky takové kouzlo s neviditelným obrázkem.

Potřeby k výtvarné činnosti

Svíčka, měkký papír, listy stromů, vodové barvy, štětec, kelímek s vodou

Postup

Na list (žilkováním nahoru) položíme papír a bílou svíčkou přejíždíme po povrchu. Zvolíme si teplou podzimní barvu a celou plochu přetřeme. Objeví se nám obrys a struktura listu.

Reflexe

Povídáme si o barvách podzimu a přípravě přírody na zimní spánek.

Listohrátky

Cíl

- rozvoj tvořivosti a fantazie

Výtvarný úkol

Pohrát si s listem – provlékáním, trháním, svazováním, propichováním a ohýbáním objevovat jeho vlastnosti. Vytvořit originální předmět.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Pomůcky k motivaci

Nenuda V duchu českých tradic (Karpetová, B., Sládková, K.)

Motivace

Kdyby se nevyráběly hračky, s čím byste si hráli? Proč si někdy nepohrát s listy?
Ukázky tvoření z listů.

Potřeby k výtvarné činnosti

Listy, párátko, dlouhá tráva (přírodní lýko), nůžky

Postup

Děti mají několik druhů listů a samy dle vlastní fantazie z nich vytvářejí různé objekty. Podle vzniklého tvaru odhadují jejich funkci a použití (ozdoba do vlasů, náramek, lodička, panenka).

Reflexe

Práce žáků vystavíme i s popiskem. Povídáme si s dětmi o předmětech, které vyrobily, o jejich funkci.

Slavnost padajícího listí

Cíl

- rozvíjení estetického vnímání přírodních forem

Výtvarný úkol

Hledat a objevovat zajímavé tvarové a barevné kompozice v náhodně seskupených listech. Zdokumentovat fotoaparátem.

Forma organizace práce

- individuální
- park

Pomůcky k motivaci

Průvodce výtvarným uměním V. (Bláha J., Slavík J.)

Motivace

Příroda nám nabízí překrásné obrazy. Stačí se kolem sebe dívat. Podzim je obdobím, kdy příroda ukazuje, jak umí čarovat. Všude kolem je spousta barev, jakoby ještě předtím, než se přichystá ke spánku, ukázala, co všechno umí a jak je krásná. Někteří umělci si toho také všimli a napadlo je pracovat a tvořit přímo v přírodě s barvami a tvary tak, jak je příroda vymyslela. Zkusíme si vytvořit obraz podobně jako umělci zemního umění – v přírodě a přírodninami. Protože takové obrazy je obtížné přenést a ukázat ostatním, pořídíme si trvalý důkaz našeho tvoření – obrazy si vyfotografujeme.

Seznámíme děti s českým land-artistou Ivanem Kafkou, který pracoval s různým přírodním materiálem (ukázky z jeho tvorby: *Lesní koberec pro náhodné houbaře*, *7 kamenných hromad pro město Stein*, apod.).

Potřeby k výtvarné činnosti

Různobarevné listí

karton, modelářský nůž, pravítko

fotoaparát, USB kabel

Poznámka: Pro hladší průběh organizace by bylo lepší, kdyby mělo fotoaparát každé dítě. Je také možné, když se děti ve skupině domluví a přístroj si vzájemně zapůjčí nebo použijí fotoaparát v mobilním telefonu.

Příprava výtvarné činnosti

Učitelka přichystá pro děti obdélníkové výřezy (10x20 cm) z kartonu přírodní barvy.

Postup

V přírodě, v parku s listnatými stromy, si vyhlédneme příhodné místo s dostatkem různobarevného spadaného listí. Rozdáme dětem výřezy z kartonu a necháme je najít si svůj pracovní prostor. Děti si nabroulí listí do náruče, vyhazují je nad hlavu a nechávají je dopadnout na zem. Hledají zajímavá náhodná seskupení, dívají se ze všech stran. Všímají si barevnosti a tvarové rozmanitosti. Na seskupení, která je zaujala, přikládají výřezy. Vzniklé obrazy vyfotografují.

Reflexe

Fotografie vložíme do počítače a promítneme je ve velkém formátu např. na interaktivní tabuli. Společně si fotografie prohlédneme a každý krátce o svých obrázcích pohovoří – co autora zaujalo na náhodném seskupení.

Jak se barví listí²²

Cíl

- rozšířit si znalosti o neustálých proměnách v přírodě

Výtvarný úkol

Pozorovat tvarovou rozmanitost listů, barevně vystihnout jeho stárnutí.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Pomůcky k motivaci

Text básně J. Kainara Malíř jménem Podzimek (Příloha 3)

Barevný kruh (základní a doplňkové barvy)

Různobarevné listí

Motivace

Povídáme si s dětmi o podzimní náladě, o počasí, o barvách, které jsou typické pro podzimní období. Dětem objasníme, proč a jak se listí postupně zbarvuje. Připomeneme si základní barvy – červenou, žlutou, modrou, vyvodíme a doplníme barvy doplňkové – fialová, zelená, oranžová. Povídáme si o studených a teplých barvách.

Přečteme dětem básničku od J. Kainara Malíř jménem Podzimek.

Potřeby k výtvarné činnosti

Listy stromů, pruh papíru, tempery, plochý štětec

²² Námet podle K. Cikánové, Malujte si s námi.

Postup

Svislý pruh papíru pokryjeme barvami tak, aby shora byla plocha zelená, postupně žloutla, červenala a hnědla. Barvy musí plynule přecházet jedna do druhé. Tato plocha nám znázorní barevnost podzimu. Listy různých stromů přikládáme na jednotlivé barevné plochy. Černou neředěnou temperou širokým plochým štětcem přetíráme okraje listů krátkými tahy směrem od sebe.

Reflexe

Hotové práce pověsíme na pradelní šňůru zadní stěny učebny. Všimáme si barevnosti a tvarů, dodrženího pracovního postupu.

Hodinu jsme začali v kroužku v zadní části třídy. Dětem jsem přečetla básničku Malíř jménem Podzimek. O textu jsme si povídali a vysvětlovali si jednotlivé pasáže textu (*...rukávy si vyhrne, dělá čmouhy stříbrné...*). Navázali jsme rozhovorem, jakou náladu v nich podzim vyvolává. Nakonec jsme se shodli, že nám podzim ukazuje dvě tváře – tu zamračenou, deštivou a nevlídnou a druhou barevnou, voňavou a prosluněnou. Doprostřed kroužku jsem rozložila různobarevné listy a společně jsme pozorovali jejich barvy a tvary. Krátce jsme si zopakovali teorii o barvách. Nebylo potřeba se tím hlouběji zabývat, dětem rozdělení barev nedělalo potíže. Nakonec jsme vyvodili, jak list stárne – od zelené, přes žlutou, červenou až hnědou. Dětem jsem vysvětlila postup práce, s důrazem na dodržení plynulých přechodů jednotlivých barev. Samy přišly na to, že mají použít víc vody. Při otisku listu bylo potřeba, aby použily temperu a suchý štětec a krátkými tahy list obtahovaly směrem od těla. Tato technika dělala některým dětem potíže, list nedokázaly přidržet, aniž by se jim posunul. Na závěr jsme práce rozložili v zadní části třídy a společně si je prohlédli. Každý krátce promluvil o tom, jak se mu tvořilo, s jakými potížemi se potýkal, co ho zaujalo. Celkově se práce vydařily, nový způsob otisku děti zaujal.

Šaty pro podzimní princeznu

Cíl

- naučit žáky zásadám dekorování textilie
- probudit jejich estetické cítění

Výtvarný úkol

V pravidelném rytmu otiskovat dva typy listů na plochu papíru.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Pomůcky k motivaci

Obrázky z módních časopisů (móda inspirovaná přírodou), dekorativní textilie.

Motivace

Každý se rád hezky obléká. Která barva a který vzor by byl vhodný na látku pro podzimní šaty? Jaký motiv a barvu by zvolila podzimní princezna? Ukážeme dětem vzorek dekorativní textilie s pravidelně řazenými přírodními prvky.

Potřeby k výtvarné činnosti

Listy, tempera, paleta, štětec, balicí papír

Postup

Dětem zdůrazníme, že mají na výběr pouze dva druhy listů a dvě podzimní barvy. Listy, které si vybraly a natřely barvou, budou řadit podle pravidelného rytmu (1+1; 2+1; 2+2 atd.). Ve stejném rytmu použijí barvu (červená a žlutá; červená, červená a žlutá; červená, červená a žlutá, žlutá atd.). Ve zvoleném rytmu pokryjí celou plochu.

Reflexe

U zhotovených návrhů hledáme nejvhodnější kombinace barev a rytmu řazení.
Povídáme si o estetických účincích jednotlivých kombinací.

Fantastické zvíře

Cíl

- rozvíjet fantazii a tvořivost

Výtvarný úkol

Sestavit obrázek fantastického zvířete z listů. Dotvořit detaily tuší. Vymyslet neobvyklý název zvířete.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Pomůcky k motivaci

Listí, atlasy zvířat, encyklopedie

Proměny soudobého výtvarného umění (Zhoř, I.)

Motivace

Příroda si vymýšlí nejrůznější živočichy. Jak by podle vás mohl vypadat ještě neobjevený živočich? V atlasech hledáme nejrůznější roztodivné živočichy, charakterizujeme je, říkáme zajímavé informace.

Seznámíme děti s dílem land-artisty Richarda Longa, který skládal z různých přírodních materiálů ornamenty, kruhy, spirály, čtverce nebo jiné geometrické tvary.

Potřeby k výtvarné činnosti

Spadané listí z různých stromů, tuš, dřívko, lepidlo

Postup

Žáci z libovolného počtu listů sestaví a nalepí tvar fantastického zvířete. Detaily dokreslí tuší, originálně ho pojmenují.

Obrázek 12 Koláž z listů

Obrázek 13 Koláž z listů

Reflexe

Žáci si k vytvořenému zvířeti vymyslí legendu (v jakém prostředí žije, čím se živí...) a sdělí ji svému sousedovi. Práce vystavíme na nástěnce.

Úvod hodiny proběhl v kroužku v zadní části třídy. Děti si přinesly do školy atlasy zvířat. Stanovila jsem pět minut na to, aby každý našel v atlase nějakého roztodivného živočicha - ať už svým názvem nebo zjevem. Své objevy jsme si pak vzájemně sdělovali. Děti zaujal ptakopysk nejen tím, jak vypadá, ale také způsobem rozmnožování. Zaujal je i chameleon, který jim připomínal draka, svítící ryba, perutýn, ropušík trnohlavý nebo agama límcová. Panovala veselá nálada, děti se předháněly v nejroztodivnějších názvech a tvarech zvířat. Další část hodiny probíhala v lavici. Děti nejdříve sestavovaly fantastická zvířata různým posouváním a hledáním nejvhodnějších tvarů listů. Někteří žáci projevíli málo fantazie. Jejich zvíře bylo sice povedené, ale příliš realistické. Více kreativity pak žáci projevíli ve vymýšlení legendy o tom, kde jejich zvířata žijí a čím se živí. Závěr probíhal opět v kroužku, kde jeden po druhém své zvíře krátce představil.

Atlas listů

Cíl

- rozeznávat listy nejznámějších druhů stromů

Výtvarný úkol

Vytvořit naučnou knihu listů.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Pomůcky k motivaci

Atlas stromů, vylisované listy

Motivace

Různobarevné listy rozložíme ve třídě na zem a postavíme se okolo nich. Pozorujeme jejich tvary, velikosti a barvy. Roztřídíme je podle tvarů. Připomeneme si, z jakých stromů listy pocházejí.

Potřeby k výtvarné činnosti

Kancelářský papír (A4), děrovačka, provázek, průhledná lepicí páska, fix, atlas stromů, vylisované listy stromů

Příprava výtvarné činnosti

Děti si v dostatečném předstihu obstarají listy z různých stromů (alespoň 10). Doma je vloží každý zvlášť mezi dva savé papíry (papírové kapesníčky) a zasunou je mezi listy knihy jako záložku. Knihu zatíží a ponechají alespoň dva týdny v klidu.

Postup

Dva archy papíru přeloží napůl (vznikne formát A5). Děrovačkou udělají v místě přeložení díry, protáhnou provázek a zavážou. Na první stranu napíší titul. Poslední strana zůstane prázdná. Uprostřed této „knihy“ nalepí a opatří popiskem listy stromů, jejichž názvy si ověřili v atlase. Pokud se dětem nepodaří zjistit strom, ze kterého list pochází, do „knihy“ ho nepoužijí.

Obrázek 14 Atlas listů

Reflexe

Na závěr si zopakujeme stromy, jejichž listy jsme do „knihy“ použili.

U některých druhů bylo obtížné přesně určit název stromu, ze kterého pocházejí (např. dub zimní, dub letní, dub červený). Děti sbíraly listy většinou v parku, kde se nacházejí i méně známé listnaté stromy a keře, a to nám určování značně ztížilo. Z velkého množství listů bylo tedy potřeba vybrat ty nejznámější s charakteristickými tvary a pomocí atlasu je přiřadit ke správnému stromu. Nejčastěji se vyskytovaly listy jeřábu, javoru a dubu. Objevil se dokonce i list jinanu dvoulaločného, který děti bez problému rozpoznaly a identifikovaly. Žáci pracovali s velkým zaujetím, bylo vidět, že nabídnutý netradiční formát – kniha byl pro ně inspirativní. Kristýnka byla brzy hotová a přišla s nápadem, že ze zbývajících listů vytvoří naučný plakát listů. Na závěr jsme si knihy

společně prohlédli a zopakovali nejznámější listy stromů a jejich charakteristické tvary. Tuto hodinu považuji za podařenou, i když žáky obohatila hlavně o poznatky z přírody.

Obrázek 15 Naučný plakát listů

Listové aranžmá

Cíl

- rozvíjení estetického cítění
- rozvíjení zručnosti při práci s přírodním materiálem

Výtvarný úkol

Překládáním a ohýbáním javorových listů vytvořit květy růží. S použitím těchto růží a dalšího suchého přírodního materiálu vytvořit aranžmá.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Pomůcky k motivaci

Obrázky růží, ukázky vázaných suchých kytic

Motivace

Dětem vysvětlíme a na příkladech ukážeme, co znamená aranžování (uspořádání).

Potřeby k výtvarné činnosti

Javorové listy, vázací drát, špejle, aranžovací hmota, proutěný košík, suché květiny, tráva, větvičky, šípky...

Postup

Jeden velký javorový list přehneme na polovinu. Menší javorový list přehneme dvakrát podélně na polovinu a vložíme ho společně s jedním koncem špejle doprostřed ohnutého většího listu. List zabalíme tak, abychom dotvořili poupě růže. Špejli připevníme ve spodní části vázacím drátem.

Košík vyložíme aranžovací hmotou a do ní zapichujeme přírodní suchý materiál. Držíme se přitom pravidla, že vyšší přírodniny zapichujeme dozadu.

Obrázek 16 Listové aranžmá

Reflexe

Rozhovor s dětmi o nejvhodnějším umístění jejich výrobku (parapet, chodba, stůl).

Děti se na hodinu pečlivě připravily. Některým dokonce maminky vyšly vstříc natolik, že jim nakoupily potřebný přírodní materiál v květinářství. To mě velmi potěšilo a povzbudilo a dodalo chuť připravovat pro žáky další netradiční hodiny výtvarné výchovy. Neobvyklý materiál, aranžovací hmota, je fascinovala a dlouhé minuty strávili jejím zkoumáním. Někteří si ještě než jsme začali, propíchlí hmotu natolik, že už se k dalším účelům nedala použít. Museli tedy dostat hmotu novou, s poučením šetrného zacházení. Materiálu jsem měla jen omezené množství. Bylo zajímavé sledovat, jak se děti u této činnosti odreagovaly. Některé si dokonce u práce zpívaly. Některé dívky litovaly, že nemají náhradní košík, do kterého by naaranžovaly další přírodniny. Na závěr jsme uspořádali výstavu na chodbě školy. Děti sice projevily přání si aranžmá hned odnést domů, ale nakonec se nechaly přesvědčit, že by bylo škoda, kdyby ostatní jejich výtvary neviděli. V blížících se třídních schůzkách viděly příležitost blýsknout se. Aranžování si děti velmi užívaly a výsledky nejen mě, ale i jejich rodiče ohromily.

Trůn pro Listopad

Cíl

- rozvíjení představivosti
- rozvíjení manuální zručnosti
- rozvoj kooperativních dovedností

Výtvarný úkol

- A) Za pomoci přírodnin ozdobit židli a vytvořit tak trůn pro Listopad. Vhodně vyřešit upevnění jednotlivých částí (např. větve jako podložky pod ruce).
- B) Dotvořit stojací věšák s využitím přírodnin (král Listopad)

Forma organizace práce

- skupinová (po čtyřech dětech)
- učebna

Pomůcky k motivaci

Katalog nábytku (sedací nábytek)

Motivace

Povídáme si s dětmi o funkci a tvaru sedacího nábytku – židle, lavice, trůn. Kdo sedí na trůně, jak by mohl vypadat ten, komu byl určen? Jak si představujete podzimního krále?

Potřeby k výtvarné činnosti

- A) Provázky, větve, plody, listy, kůra, aj., lepidlo na dřevo, juta, židle
- B) Provázky, listy, pletivo, kůra, textilie, noviny, stojací věšák

Postup

- A) Na dřevěnou školní židli děti připevní podle své představy o podobě trůnu rozmanitý přírodní materiál. Podle jeho druhu a vlastností (váha, velikost, tvar) hledají a volí způsob připevnění (provázek, lepidlo).
- B) Děti udělají nejdříve hlavu – jutový pytel vycpou novinami a pomocí provázku ji připevní k horní části věšáku. Do pruhu pletiva vpletou listy a vytvoří tak vlasy, které připevní k hlavě. Vhodnou textilií věšák obléknou. Pomocí dalších přírodnin dotvoří detaily.

Obrázek 17 Trůn pro Listopad

Obrázek 18 Král Listopad

Reflexe

Utvořili jsme tři skupinky. Dětem jsem nabídla k dotváření židli, stojací věšák a deštník. O deštník nikdo neprojevil zájem. Děvčata byla nadšená z věšáku, ale nakonec se ukázalo, že to bylo příliš velké sousto. Často stála bezradně, bez uspokojujícího nápadu, na kterém by se shodla. Samy dívky ze svého výtvaru nebyly nadšené.

Další dvě skupiny dotvářely židli. První se dařilo velmi dobře, děti překypovaly tvořivými nápady, dokázaly si poradit se složitými upevněními jednotlivých částí. Práce je bavila a dokázaly se mezi sebou domluvit na postupu. Druhá skupina se potýkala s řadou potíží. Nedařilo se jim vymyslet postup, aby jednotlivé části držely, a tudíž ztrácely o činnost zájem. Ani když Anička z první skupiny nabídla svou pomocnou ruku a poradila, jak postupovat, nepodařilo se jim dospět k uspokojujícímu výsledku.

Práce nedopadla podle mých představ. Velká část žáků se neplánovaně z důvodů jiné školní akce této hodiny nemohla zúčastnit. Narušilo to celkový průběh. Žáci byli předem domluveni na skupinkách, ve kterých budou pracovat a na tom, jaký materiál kdo donese. Museli se operativně vyrovnat s nastalou situací a v podstatě improvizovat. Bohužel, byli zklamaní a odrazilo se to na celkové náladě třídy.

3. metodická řada

3 Krajky princezny Zimy

Náplní této metodické řady je experimentování se sněhem, poznávání sněhu jako netradičního kresebného i stavebního materiálu.

Přehled námětů k metodické řadě:

- **Chladivé vzkazy** (kreslení a vytváření stop ve sněhu)
- **Byli jsme tady** (kresba do sněhu, modelování sněhu)
- **Barevné balónky** (experiment)
- **Ledový rampouch** („ozvláštnění“ přírody)
- **Závěs ze sněhových vloček** (práce s papírem, odstíny studené barvy)
- **Mrazivé kouzlo** (experiment)
- **Zimní galerie** („ozvláštnění“ přírody)
- **Hrajeme si na Eskymáky** (architektura – stavba iglú)

Úvodní motivace

Procházka zimní přírodou, díváme se kolem sebe, hledáme zajímavé přírodní úkazy, které vytvořil čerstvě napadáný sníh nebo mráz. Metaforicky je pojmenováváme (např. suchá divizna – d'áblový vidle, zasněžený drátěný plot – pavučinka, krajka apod.). Povídání o proměnách v přírodě v zimě.

Chladivé vzkazy

Cíl

- seznámit se s netradiční plochou k výtvarnému vyjádření

Výtvarný úkol

Vytváření linií větvičkou do sněhu.

Vlastní stopou vyšlapat obří kresbu do sněhu – sněhuláka, dodržení odlišných velikostí jednotlivých částí „těla“.

Forma organizace práce

- individuální
- exteriér

Motivace

Každý po sobě zanechá nějakou stopu. Rozeběhněte se a najděte nějakou stopu a snažte se uhodnout, kdo ji zanechal. Jaké stopy jste viděli? Pokusíme se také zanechat stopu, že jsme tu byli.

Potřeby k výtvarné činnosti

Větvička

Postup

- A) Větvičkou, kterou použijí jako kresebný nástroj, napodobí vlnky vody, stopy ptáků, stopy, které zanechá lyžař na běžkách či sjezdovkách, bruslař na zamrzlém rybníce, naznačíme, jak se točí vítr (spirála), aj.
- B) Děti vyšlapou ve sněhu obří kresbu sněhuláka. Dodržují proporce.

Reflexe

Společně obejdeme vzniklé linie a obří kresby a popovídáme si, jaké výhody (můžu začít znovu) a nevýhody (snadná destrukce díla) má tento netradiční přírodní podklad.

Byli jsme tady

Cíl

- ukázat další možnosti využití netradiční plochy k výtvarnému vyjádření
- rozšíření slovní zásoby

Výtvarný úkol

Vymyslet a napsat do sněhu slova, která souvisejí se zimou. Jedno z nich ze sněhu vymodelovat.

Organizace formy práce

- individuální
- exteriér

Motivace

Jaká slova vás napadnou, když se řekne zima? Hledejte i méně obvyklá, citově zabarvená slova.

Potřeby k výtvarné činnosti

Větvíčka

Postup

- A. Děti si vyberou pět slov, která se vztahují k zimě a napíší je psacím písmem klacíkem do sněhu.
- B. Jedno z nich si vyberou a ze sněhu vymodelují jeho podobu tiskacími písmeny.

Reflexe

Povíme si, která slova byla pro děti nová a neznámá. Zeptáme se, z jakého důvodu vymodelovaly vybrané slovo, čím je zaujalo.

Barevné balónky

Cíl

- zjistit, jak se chová barevná bublina na sněhu

Výtvarný úkol

Pozorovat obrazce, které vzniknou vyfukováním barevných bublin na bílý sněhový podklad.

Organizace formy práce

- individuální
- exteriér

Motivace

Určitě jste si někdy hráli s bublifukem a předháněli jste se, kdo vytvoří větší bublinu a komu nepraskne. Uděláme si malý experiment a vyzkoušíme, jaké bubliny dovede bublifuk, který jsme obarvili.

Potřeby k výtvarné činnosti

Bublifuky, potravinářské barvivo

Příprava výtvarné činnosti

Do bublifuku nasypeme malé množství potravinářského barviva. Takto si můžeme vyrobit i několik barevných variant.

Postup

Každý si najde svůj pracovní prostor a pomocí barevného bublifuku dělá bubliny tak, aby dopadaly na sněh. Sledují účinky.

Reflexe

Společně shrneme poznatky o tom, jak se barevné bubliny chovaly po dopadu na sněh.

Ledový rampouch

Cíl

- uvědomit si rozdíly mezi přírodním a umělým materiálem
- rozvoj estetického vnímání přírodních a umělých forem

Výtvarný úkol

Ze zmrzlé vody a kousků umělého materiálu v odstínech modré barvy vytvořit ledovou ozdobu.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna
- exteriér

Motivace

Určitě jste si všimli, jak mráz dokáže ozdobit přírodu – ojíněné stromy a větve, zmrzlé zapomenuté rostlinky z podzimu, rampouchy.

Jak vzniká rampouch? Zkusíme si takovou ledovou ozdobu taky vyrobit.

Potřeby k výtvarné činnosti

Voda, plastový tácek, drobný zbytkový materiál v odstínech modré barvy, provázek

Postup

Do plastového táčku poskládáme různý zbytkový materiál a opatrně zalijeme vodou. Vrstva vody by měla být alespoň jeden centimetr. Ustříhneme si dostatečně dlouhý provázek, tak, aby rampouch šel zavěsit a vložíme ho do táčku. Tím vytvoříme závěsné poutko. Táčky dáme zmrznout. Po důkladném zmrznutí opatrně odstraníme tácek a vydáme se na školní hřiště, kde rampouchy ozdobíme strom.

Obměna

Místo drobného odpadového materiálu použijeme odstřížky modré textilie, nebo odřezky modrého papíru.

Místo umělého materiálu použijeme materiál přírodní.

Reflexe

Společně sledujeme efekty slunečního světla, které se v ledu odráží a třpytí. Vedeme s dětmi rozhovor o tom, jak dlouho asi ozdoba vydrží a co z ní po oteplení zbude.

Necháme na místě tak dlouho, dokud bude mráz. Potom zajistíme úklid.

Závěs ze sněhových vloček

Cíl

- rozvoj manuálních dovedností

Výtvarný úkol

Využít celou stupnici studené barvy k malbě na celé ploše čtvrtky. Do mokrého podkladu na vločce rozpíjet tuš, posypat solí. Připevnit provázek.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Pomůcky k motivaci

Lupa, sníh

Motivace

Odkud se berou sněhové vločky? Prohlédneme si sněhovou vločku pod zvětšovacím sklem. Žádná není stejná. Příroda je opravdu neuvěřitelná!

Sněhová vločka je pomíjivá věc. Než si ji stačíme pořádně prohlédnout, tak nám zmizí, roztaje. Abychom si uchovali vzpomínku, vyrobíme si svou a zavěsíme si ji do třídy.

Poučení o barvě s důrazem na studené barvy, z nichž pro výtvarný úkol použijeme pouze odstíny modré.

Potřeby k výtvarné činnosti

Provázky, bílý papír, nůžky, čtvrtka A3, tempery, malé papírové talířky (pro každé dítě 5 talířků), modrá tuš (modrý inkoust), dřívko, sůl, štětec, kelímek s vodou, izolepa.

Postup

A) Pokryjeme celou plochu odstíny modré barvy - plynulý přechod od nejsvětější po nejtmavší (více vody ve štětcí). Po zaschnutí vystřihnou obláček.

B) Talířky potřeme vodou a zapíjíme modrou tuš. Snažíme se napodobit tvar sněhové vločky. Ještě vlhké posypeme solí. Nastříháme si pět různě dlouhých provázků a talířky na provázky zezadu přichytíme izolepou. Provázký na obláček zezadu přilepíme.

Obměna

Na provázky můžeme místo talířků přilepit vločky vytvořené z kuliček vaty.

Na zadní stranu vločky místo provázku přilepíme špejli a máme zapichovací ozdobu.

Reflexe

Všimneme si, jaké kouzlo způsobila sůl na vlhkém podkladě, sledujeme rozmanitost tvarů, kterou vytvořila rozpitá barevná tuš.

Závěsy si vystavíme ve třídě. Pohyb vzduchu sněhové vločky roztancuje, jako kdyby se vznášely a vířily vzduchem.

Mrazivé kouzlo

Cíl

- vnímat krásu rozmanitých přírodních tvarů
- rozvíjet fantazii a představivost

Výtvarný úkol

Na zamrzlém sklíčku lupou pozorovat mrazivou kresbu, objevovat v kresbě skryté obrazy.

Forma organizace práce

- individuální
- učebna

Motivace

Jak čaruje mráz? Dokáže nakreslit úplné pohádkové krajiny. Viděli jste někdy určitě ledové květy na oknech. Jak asi vznikly? Co je podmínkou, aby se kresba objevila? (mráz, pára)

Zkusíme mráz oklamat. Podobnou mrazivou kresbu je možné vyrobit uměle. Povede se nám to?

Potřeby k výtvarné činnosti

Lupa, sklíčko nebo zrcátko

Příprava výtvarné činnosti

Sklíčka (zrcátka) polijeme vodou a necháme zmrznout.

Postup

Zmrzlá sklíčka pozorujeme pod lupou, snažíme se v mrazivé kresbě objevit nějaký skrytý obraz. Co nám připomíná? Sklíčka si můžeme mezi sebou i vyměnit.

Reflexe

S dětmi si povídáme o tom, jaké kresby objevily. Shrneme, že podmínkou k tomu, aby vytvořil mráz ledové květy, je potřeba vlhko.

Zimní galerie

Cíl

- ozvláštnit krajinu
- rozvíjet vztah ke kulturním památkám
- rozvoj vnímavosti

Výtvarný úkol

Vytvořit přírodní galerii obrazů z přírodnin.

Forma organizace práce

- individuální
- exteriér

Pomůcky k motivaci

Katalog z výstavy, ukázky obrazů

Motivace

Slavní malíři mají své obrazy umístěné v galeriích. Určitě jste toto slovo už zaslechli, ale víte přesně, co znamená? Galerie je výstavní síň, nebo sbírka obrazů. Znáte nějakou galerii? Povězte, co v ní uvidíte a jak se tam chováme.

Dnes si uděláme malý svátek a vypravíme také do galerie, ale trochu netradiční – do přírody.

Potřeby k výtvarné činnosti

Rozmanitý přírodní materiál – větve, traviny, zajímavé přírodniny

Postup

Potřebný materiál si děti nasbírají v lokalitě, kde budeme pracovat. Upozorníme je na zásady chování v přírodě. Děti si najdou a vymezí dostatečně velký prostor. Pomocí čtyř klacíků, nebo silných stébel vytvoří několik rámečků, do kterých budou vkládat

různé přírodniny. Vymezíme maximálně tři přírodniny, které mohou do rámečku umístit.

Reflexe

Na závěr si společně prohlédneme celou vytvořenou galerii a pohovoříme o tom, jak na nás obrazy působí, jaký pocit v nás vzbuzují.

Hrajeme si na Eskymáky

Cíl

- využití sněhu jako stavebního materiálu
- rozvoj kooperativních dovedností

Výtvarný úkol

Postavit iglú.

Forma organizace práce

- skupinová
- exteriér

Pomůcky k motivaci

Proměny soudobého výtvarného umění (Zhoř, I.)

Motivace

Zazpíváme si písničku Eskymák (Nohavica J.). Co víte o Eskymácích? Jaký oděv nosí?

Kde bydlí?

Jmenujte další obydlí, kde obvykle žijí lidé.

Seznámíme děti s uměním Maria Merze, který z různých přírodních materiálů stavěl přímo v přírodě nebo v galerii polokulové skryše – iglú.

Potřeby k výtvarné činnosti

Velké množství sněhu, plastové přepravky (lze nahradit i papírovými krabicemi)

Postup

Plastové přepravky děti naplňují sněhem a vyrábějí sněhové kvádry – budoucí stavební materiál. Z těchto kvádrů postaví kruh a na něj další s menším poloměrem. Horní řada

je vždy o kousek menší než řada předchozí. Jedním kvádrem nahoře uzavřeme otvor. Ze strany vyřízneme vchod a iglú je hotovo.

Reflexe

Do vytvořeného iglú si postupně vlezeme a zkusíme, jak se žije Eskymákům. Tento druh výtvarné činnosti vyžaduje dobrý kolektiv žáků, kteří jsou zvyklí a schopní kolektivně pracovat. Je třeba, aby se vzájemně domlouvali na postupu a rozdělili si pracovní role.

Závěr

Ze tří metodických řad, které obsahovaly 30 lekcí, bylo jedenáct realizováno.

Z jedenácti uskutečněných lekcí jich sedm probíhalo v učebně a čtyři v exteriéru. Střídali jsme skupinovou práci s individuální, střídali jsme i techniky. Vytvářeli jsme prostorové objekty z přírodních materiálů s využitím plodů, listů, dřeva, samorostů, kůry. K výtvarným činnostem nás také inspirovaly pigmenty měkkých přírodnin. Vytvořili jsme naučnou knihu listů stromů. S využitím přírodního materiálu jsme dotvářeli daný předmět. Zabývali jsme se užitým uměním, malbou, koláží a frotáží, seznámili jsme se se zemním uměním.

Dětem jsem prostřednictvím manipulace s přírodninami zprostředkovala smyslové zážitky. Poznávaly a vnímaly jejich vlastnosti - barevnost, tvar, vůni, povrch... Těchto poznatků využívaly při jejich plošném i prostorovém uspořádání a kombinování. Na základě vlastních zkušeností hledaly řešení, sdělovaly si své poznatky a zážitky, vzájemně spolupracovaly, domlouvaly se na postupu a navzájem si vypomáhaly.

V přírodě se žáci chovali ohleduplně a zodpovědně, po ukončení aktivit po sobě pečlivě uklidili, dbali na zásady ochrany životního prostředí. Tím jsme naplňovali cíle environmentální výchovy.

Výtvarné aktivity probíhaly většinou v krásném podzimním počasí plného barev, tepla a sluníčka. Možná i to napomohlo k příjemné a tvořivé atmosféře, která je pro takové činnosti nezbytná. Potěšilo mě, s jakou zodpovědností se děti na lekce připravovaly a s jakým zaujetím pracovaly ať už ve třídě nebo venku v přírodě. Neocenitelná je i role rodičů mých žáků, kteří svým aktivním zájmem o dění ve škole přispívají k celkovému prospívání svých dětí.

Ráda bych se zmínila o tom, že samotné téma diplomové práce i mě samotnou velmi vtáhlo. Přistihla jsem se, že se dívám na svět jinýma očima. Najednou jsem viděla detaily, které mi předtím unikaly – strom v zapadajícím slunci vrhal fantastické stíny, které rozehrávaly v mé fantazii úplné divadlo, suchá borová kůra mi připomínala mapku ostrovů rozesetých v oceánu.

Doufám, že podobné pocity zůstaly i v mých žácích a do přírody se budou rádi vracet.

Seznam obrazové dokumentace

Obrázek 1 Interaktivní výstava	60
Obrázek 2 Hry s přírodninami	60
Obrázek 3 Zkoumáme přírodniny	62
Obrázek 4 Tváře stromů	64
Obrázek 5 Tváře stromů	65
Obrázek 6 Tváře stromů	65
Obrázek 7 Náramek z březové kůry	68
Obrázek 8 Kabelka z březové kůry	68
Obrázek 9 Lesní strašidla.....	73
Obrázek 10 Lesní strašidla.....	73
Obrázek 11 Lesní strašidla.....	73
Obrázek 12 Koláž z listů.....	86
Obrázek 13 Koláž z listů.....	86
Obrázek 14 Atlas listů.....	88
Obrázek 15 Naučný plakát listů.....	89
Obrázek 16 Listové aranžmá	91
Obrázek 17 Trůn pro Listopad.....	93
Obrázek 18 Král Listopad.....	93

Seznam použité literatury

ADAMEC, A., ŠAMŠULA, P. *Průvodce výtvarným uměním II.* Praha : SPL Práce, s.r.o., 1997. 119 s.
ISBN 80-208-0359-9.

BERÁNKOVÁ, E. *Tvořivá hra jako cesta k pochopení literárního díla.* Plzeň : Fraus, 2002. 106 s.
ISBN 80-7238-182-2.

BLÁHA J., SLAVÍK, J. *Průvodce výtvarným uměním V.* Praha : SPL Práce, s.r.o., 1997. 126 s.
ISBN 978-80-7361-038-8.

BLÁHA, J., ŠAMŠULA, P. *Průvodce výtvarným uměním III.* Praha : SPL Práce, s.r.o., 1996. 127 s.
ISBN 80-208-0386-6.

BAUER, A. *Dějiny výtvarného umění.* Olomouc : Rubico, 1998. 287 s.
ISBN 80-85839-25-3.

CIKÁNOVÁ, K. *Objevujte s námi tvar.* Praha : Aventinum, 1995. 123 s.
ISBN 80-7151-732-1.

CIKÁNOVÁ, K. *Malujte si s námi.* Praha : Aventinum, 1993. 123 s.
ISBN 80-85277-84-0

CIKÁNOVÁ, K. *Kreslete si s námi.* Praha : Aventinum, 1992. 123 s.
ISBN 80-7151-015-7.

COUFALOVÁ, J. *Projektové vyučování.* Praha : Fortuna, 2006. 135 s.
ISBN 80-7168-958-0.

DEBICHI, J., aj. *Dějiny umění.* Praha : Argon, 1998. 319 s.
ISBN 80-7203-076-0.

DVOŘÁKOVÁ, H. *Výtvarná výchova na prvním stupni.* Havlíčkův Brod : Tobiáš, 1996. 80 s.
ISBN 80 85808-46-3.

FULKOVÁ, M. a kol. *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia.* Praha : Fortuna, 1997. 127 s.
ISBN 80-7168-382-5.

HAZUKOVÁ, H. *Příprava učitele na rozhodování ve výtvarné výchově I.* Praha : PedF UK, 1994. 36 s.

HAZUKOVÁ, H. *Příprava učitele na rozhodování ve výtvarné výchově II.* 2. upravené vydání. Praha : PedF UK, 1995. 57 s.

HOFMAN, L. *Výtvarné hříčky.* Praha : Albatros, 1989. 123 s.

HORKÁ, H. *Ekologická výchova na I. stupni základní školy.* Brno : Vydavatelství MU, 1994. 78 s.
ISBN 80-210-0742 - 7.

KARPETOVÁ, B., SLÁDKOVÁ, K. *Nenuda. V duchu českých tradic.* Praha : Prostor, 1996. 55 s.
ISBN 80-85190-39-7.

MÁCHAL, A. *Špetka dobromysli - kapitoly z praktické ekologické výchovy.* Brno : EkoCentrum Brno pro REZEKVIČEK, 1996. 153 s.
ISBN 80-901668-6-5.

MARKOVÁ, Z. *Hry a nápady pro školáčky. Zima.* Praha : Grada Publishing a.s., 2003. 152 s.
ISBN 80-247-0554-0.

NEDVĚDOVÁ, Z., ZATLOUKALOVÁ, I. *Výtvarná tvorba pro každého.* Olomouc : Rubico, 2000.
ISBN 80-85839-46-6.

NOVOTNÁ, M., FULKOVÁ, M. *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.* Praha : Fortuna, 1999. 118 s.
ISBN 80-7168-591-7.

PARRAMÓN, J. M. *Jak namalovat krajinu olejem.* Praha : Svojtka a Vašut, 1996. 112 s.
ISBN 80-7180-078-3.

PARRAMÓN, J. M., QUESADA, J. *Jak malovat krajinu akvarelem.* Praha : Svojtka a Vašut, 1996. 112 s.
ISBN 80-7180-077-5.

PETTY, G. *Moderní vyučování: praktická příručka.* Praha : Portál, 2008. 380 s.
ISBN 80-7178-070-7.

PIJOAN, J. *Dějiny umění I.* 2.vyd. Praha : Odeon, 1982. 336 s.
ISBN 09/3.01-501-82.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením. Praha : Výzkumný ústav pedagogický, 2005.

126 s.

ISBN 80-87000-02-1.

ROESELOVÁ, V. *Námět ve výtvarné výchově.* Praha : SARAH, 2000. 217 s.

ISBN 80-902267-3-6.

ROESELOVÁ, V. *Proudy ve výtvarné výchově.* Praha : SARAH, 2000. 217 s.

ISBN 80-902267-3-6.

ROESELOVÁ, V. *Řady a projekty ve výtvarné výchově.* Praha : SARAH, 1997. 219 s.

ISBN 80-902267-2-8.

ROESELOVÁ, V. *Techniky ve výtvarné výchově.* Praha : SARAH, 1996. 241 s.

ISBN 80-902267-1-X.

SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika.* Praha : Grada Publishing, a.s., 2007. 322 s.

ISBN 978-80-247-1821-7.

SLAVÍKOVÁ, V., HAZUKOVÁ, H., SLAVÍK, J. *Výtvarné čarování.* Úvaly : Albra, spol. s.r.o., 2010. 167 s.

ISBN 978-80-7361-079-1.

ŠIRCOVÁ, J. *S dětmi v přírodě.* Praha : Portál, 2007. 159 s.

ISBN 978-80-7367-201-0.

ŠAMŠULA, P. *Obrazárna v hlavě 1-2.* Praha : SPL-Práce, 1996. 95 s.

ISBN 80-208-0380-7.

ŠAMŠULA, P., ADAMEC, J. *Průvodce výtvarným uměním I.* Praha : Práce, s.r.o., 1994. 149 s.

ISBN 80-208-0323-8.

ŠAMŠULA, P., HIRSCHOVÁ, J. *Průvodce výtvarným uměním IV.* Praha : Práce, s.r.o., 1994. 122 s.

ISBN 80-208-0008-5.

VALENTA, J. a kol. *Pohledy. Projektová metoda ve škole a za školou.* Praha : Ipos Aratma, 1993. 61 s.

ISBN 80-7068-066-0

VALÍŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele.* Praha : Grada Publishing a.s., 2007. 402 s.

ISBN 978-80-247-1734-0.

VANČÁT, J. *Poznávací a komunikační obsah výtvarné výchovy v kurikulárních dokumentech*. Praha : Sdružení MAC, spol. s.r.o., 2003. 31 s.
ISBN 80-860-1590-4.

VONDROVÁ, P. *Tvoříme z přírodních materiálů*. Brno : Computr Press, a.s., 2006. 40 s.
ISBN 80-251-1183-0.

VONDROVÁ, P. *Výtvarné techniky pro děti: hry a výtvarné činnosti pro děti*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 156 s.
ISBN 978-80-7367-329-1.

VONDROVÁ, P. *Výtvarné inspirace na celý rok*. Praha : Portál, s.r.o., 2011. 151 s.
ISBN 978-80-7367-979-8.

ZHOŘ, I. *Proměny soudobého výtvarného umění*. Praha : SPN, 1992. 165 s.
ISBN 80-04-25555-8.

ZHOŘ, I. *Výtvarná výchova v projektech I*. Havlíčkův Brod : Tobiáš, 1995. 87 s.
ISBN 80-85808-48-X.

ZHOŘ, I. *Výtvarná výchova v projektech II*. Havlíčkův Brod : Tobiáš, 1997. 87 s.
ISBN 80 85808-49-8.

Seznam příloh

Příloha 1 Zásoby na zimu – pohádky

Příloha 2 Lesní strašidla a všelijaké bytosti záhadné – identifikační karty

Příloha 3 Josef Kainar Malíř jménem Podzimek

Příloha 1

Zásoby na zimu – pohádky

Kaštánek v kaši a kaše v kašně

Za sedmero horami a devatero železnicemi leželo město s hnědobílými obyvateli. Jeden z nich se jmenoval Kaštánek. Jednou takhle z rána šel Kaštánek s maminkou na procházku. Měl rád ranní čerstvý vzduch. Najednou mu ujela noha po mokré větvi a spadl přímo do kašny. Maminka byla celá strachy bez sebe, jestli se mu něco nestalo. Pak na ni Kaštánek zavolal: „Mamíí, pojď se taky vykoupat, je to teplé jako kaše, co mi vaříš k večeři.“ Když tohle maminka uslyšela, skočila za Kaštánkem do té „teplé kaše“ a byla velice ráda a ulevilo se jí, že je její syn v pořádku. A tak se tam čvachtají dodnes. Honza S.

O ztraceném Kaštánkovi

Kaštánku! Kaštánku! Volala zběsile maminka. Kaštánek nikde. Maminka čekala na hlásek, slovíčko, zvuk, ale jediné co slyšela, bylo cvrlikání ptáčků. Zatím na druhé straně lesa pobíhá malinký baculatý klučina, který zpívá s ptáčky a chystá se na cestu domů. Jde, jde, až narazí na mostík, pod kterým teče říčka. Kaštánek se rozhlédne a místo toho, aby šel na most, jde ten hlupáček radši přes vodu. Vstoupí do tůňky a první co ucítí je studená voda, ale i tak si řekne: „Jsem šikovný, otužilý kluk, já se nebojím ničeho.“ A tak tam šel celý a nevšiml si, že je dneska veliký proud. Proud ho odnesl až někam do hor, kde ho zachránila malá holčička jménem Natálka. Vytáhla ho z vody a šoupla ho do nějakého vozítka, které mělo pouze dvě kola. Chtěl se dostat ven, ale strážci žaludi ho nechtěli pustit. Kaštánek naříkal, že chce domů a že tady nemá co dělat. Mezitím se maminka vydala zachránit svého synka. Vzala si s sebou jídlo, pití, Kaštánkovu fotku, aby se mohla ptát zvířátek v lese, jestli ho nenašli. Ta holčička Natálka vyhodila všechny kaštany a žaludy zpátky do lesa a Kaštánek se rozběhl a frčel

domů, po cestě narazil na svojí maminku. Šli spolu domů a všechno dobře dopadlo.

☺Nikolka Ž.

O ZAMRAČENÉM ŽALUDU A HODNÉM KAŠTÁNKU

BYLO NEBYLO - JEDNOU NA PODZIM NA STRÁNI SEDĚL KAŠTÁNEK POD VELIKÝM JAVOREM A BYL VELICE SMUTNÝ. A TAK SE HO MOUDRÝ JAVOR ZEPTAL: „KAŠTÁNKU CO TI JE?“ A KAŠTÁNEK ŘEKL: „JSEM SMUTNÝ, PROTOŽE SE ZAMRAČENÝ ŽALUD POŘÁD NECHCE USMÍŘIT A TO JEN PROTO, ŽE SE NAŠI PŘEDKOVÉ NEMĚLI RÁDI.“ KAŠTÁNEK ODEŠEL A NÁHLE SPATŘIL ŽALUDA A ŽALUD ŘÍKÁ: „BĚŽ PRYČ, TOHLE JE MOJE PŮLKA!“ KAŠTÁNEK TEDY ODEŠEL. ŽALUD SI ŠEL PO SVOJÍ PŮLCE. ALE NAJEDNOU SE K NĚMU PŘIŘÍTLA VEVERKA A POPADLA HO DO TLAMY. TĚSNĚ PŘED TÍM NEŽ HO VEVERKA POLKLA TAK HO KAŠTÁNEK VYTRHL VEVERCE Z TLAMY A TÍM HO ZACHRÁNIL. ŽALUD MU BYLVDĚČNÝ A OMLUVIL SE MU. USMÍŘILI SE A DOKONCE SE Z NICH STALI DOBŘÍ KAMARÁDI A VŠECHNO DOBŘE DOPADLO.

Kristýnka P.

Příloha 2

LESNÍ STRAŠIDLA A VŠELIJAKÉ BYTOSTI ZÁHADNÉ - identifikační karty

Hadomut

Hadomut žije v mírném pásu. Živí se různými plody ze stromů. Svůj jed dokáže vystříknout do vzdálenosti 5 metrů. Obvykle se páří v říjnu. Vajíčka naklade do pracně vyhrabané díry. Rád straší lidi. Má perfektní zrak.

Název: Lesní dědeček

Žije: žije v lese v bažinách a močálech

Roky: 2350 let

Povaha: je to velký bručoun a nerad pomáhá

Zájmy: rád sedí u rybníka

Jiné: je neviditelný a nemá moc rád děti

Potrava: živí se řasami, hlínou

Jméno: LULU

Zajímavosti: straší jenom lidi, kteří vyhazují odpadky na zem

Čím se živí: odpadky

Kde žije: ve všech českých lesích

Rozmnožování: mechem, který má na hlavě

Věk: nesmrtelný

Popis: Je malinká, na hlavě má smetanový klobouček s ulitou a slaměným pírkem. Je dřevnatá, vlasy má mechové a vždy s sebou nosí sedátko ze šišek.

Monster Bob – inák

Toto monstrum žije jenom v podzemí a na povrch vychází jen tehdy, když tam zachytí zlobivé dítě. Stáhne ho s sebou do podzemí a za pět hodin jsou hodné. Živí se zlem, které vysaje ze zlobivých dětí. Má dvě ruce, jedna je klepeto, druhá je pěst. Má velké parohy, které mu slouží jako radary. Má protáhlé tělo, které ukončují mohutné tlapy. Má dlouhý ocas, který přijde dětem k smíchu, když s ním vrtí.

Jméno: Lesní monstrum

Živí se: zatoulanými dětmi

Pije: špinavou vodu

Má rád: nic

Zajímavost: Je osamělý, když volá o pomoc, zašumí listy na stromech, v čase množení využívá své síly.

BOBO PYTLÍK

Latinsky BOBUS SACCULUS

Živí se: mozky brouků, krysími bobky a sloními pupky

Rozmnožování: nemocemi

Části těla: chobot, 4 oči, nohy

Výška: 110-120 cm

Váha: 28-32 kg

Tloušťka kolem pasu: 50 cm

Pohlaví: muž

Příloha 3

Josef Kainar

Malíř jménem Podzimek

Pomaluji tenhle háj
od okraje až po okraj,
trávu, hlínu, listí stromů.
A co řekl, udělal.
Co je v háji, pocáká to
na divno a na strakato,
do červené žlutou přidá,
hnědou s fialovou střídá,
někam i tou zlatou stříkne,
však ono si oko zvykne,
rukávy si vyhrne,
dělá šmouhy stříbrné,
pruhy, čmouhy,
skvrny, fleky,
čmárá po tom háji divném.

Uznale my hlavou kývnem:

Hle, co se tu podařilo!

To je Podzimkovo dílo.

(zkráceno)